



Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети
„Ёш гвардия“ нашриёти
Тошкент — 1972

ДРАМАТИК ПОЭМА

МУАЛЛИФ ДАН

Мен бу асаримда Алишер Навоий ҳаётининг ҳали қаламга олинмаган энг муҳим, сарсону саргардонликда чиниққан, илк девони билан буюклик кошонасининг остонасига қадам қўйиб, шеърятда Хуросон юлдузи бўлиб танилган ва давлат арбоби сифатида шаклланган йигитлик даврини, аввало, ўз асарларига, қолаверса, тарихий манбаларга, замондош олимларимизнинг ўша давр ҳақидаги илмий тадқиқотларига суянган ҳолда акс этдиришга ҳаракат қилдим. Мавзу ва ғояни аниқроқ ифодалаш мақсадида тарихий шахслар билан бир қаторда шартли равишда ижобий ва салбий маънодаги шахслар мавжудки, уларга қисқача изоҳ беришни лозим топдим:

АЛИШЕР НАВОИЙ — йигитлик чоқлари, 21—26 ёшларда. **ҲУСАЙН БОЙҚАРО** — шаҳзода, 24—29 ёшларда. **ҚУЛМУҲАММАД** — Бадахшонлик, хонанда, бастакор, олим, 50 ёшларда. **ХОСИЯТ** — Қулмуҳаммаднинг хотини, илмли, меҳрибон аёл, 40 ёшда. **ГУЛИ** — Қулмуҳаммаднинг қизи, фозила шоира, асли исми Райхон. Гули — тахаллуси, 16—20 ёшларда. **ТОВОНБЕК** — Бойқаронинг отабек сардори, Хуросонда машҳур ҳарбий шахс, 50 ёшларда. **ОРҒУНБЕК** — Товонбекнинг дўсти, ҳар-

бий ишда шуҳратли саркарда, Бойқаро, Навоийга садоқатли. САМАНДАР — Навоийнинг мулозими, хушсуҳбат, озода табиат, ўрта бўйли, қотмароқ киши, 40 ёшларда (ҳазилкаш). БАДАХШИЙ — Бадахшонлик шоир, ҳақгўй, илмпарвар, тўладан келган киши, 45 ёшларда. СОҲИБ — Талаба, 24 ёшларда. ЛАЪЛИЙ — Бадахшон хонининг ўғли, шоир, 24 ёшларда. АБУ САИД МИРЗО — Хуросон подшоҳи, 50 ёшлар чамаси. БОҒИЙ — Шоҳнинг хос воқеанависи, кўринишда мулойим, бўштоб, лекин бақувват, маккор одам, 45 ёшларда. БОШ ВАЗИР — Салобатли, баланд бўй киши, 55 ёшларда, адолатпарвар. Сарой аҳли, амалдор, беклар, шоирлар, хонанда, созандалар, раққоса қизлар, навкарлар, меҳнат аҳиллари қатнашадилар.

Воқеа 1462—67 йиллар орасида Машҳад, Дашти Қипчоқ, Ҳирот ва унинг узоқ қишлоқларининг бирида ўтади.



Г о б

I.

(Ҳофиз Қулмуҳаммаднинг ташқи ҳовлиси, тун. Навоий шинам меҳмонхонада шам ёқиб, хонтахта устида шеър ёзмоқда. Ҳовли этагида чорпоя. Гули Навоий ёнига кирмоқчи бўлиб келади, лекин кирмай, эшик олдида ичкарига қулоқ солади)

Г у л и

Ижод оғушида бўлса Алишер,
Хаёлин бўлмайин, учмасин ғазал!
Бир ғазал менга ҳам висолдин афзал.

5

(Навой ёзиб улгурган бир байтни овоз чиқариб ўқийди)

Навой

Кўзим тортар ҳамоно ёр келгай,
Сонур кўнглум, магар дилдор келгай.

(Навой жим бўлгач, Гули эшикни чертади, Навой «марҳамат!» дегач, Гули «ассалому алайкум» деб уйга киради)

Ўзим ҳам соғинчим ёдингда бу дам,
Ғазалга жилолаб тўқмоқда эдим, хуш келдинг!
(Шамни шошиб ўчиради)

Гули

Халал бердим шекилли кайфиятга?

Навой

Киши етса не бахт бу офиятга,
Кириб сен, уй мунаввар бўлди бирдан,
«Тонг отқан» деб ўчирдим шамни шундан.
(Шамни қайта ёқар)

Гули

Кириб буздимми бехос куйни дебман,
Сочим қилди қоронғу уйни дебман.

Навой

Гулим, юз офарин, голиб эурсен.

Гули

Бу санъатнинг Алишер, сайқали Сиз,
Бу кеч не ёздингиз билсам бўлурму?

Навой

Эшитмай сен, кўнгул шеърдан тўлурму?

Гули

Йўқ эди гап пойлаш одатим, аммо,
Бу сафар шеърингиз эшитиб олдим.
Эшикка яқинроқ келиб турувдим.

Навой

Мен ҳам келишингни билиб турувдим,
Бундай тасодифга жон сатқа бўлсин.
(Кўлига шеър битилган варақни олиб)
Уша сен эшитган бир матлаъ холос.

Гули

Уқинг, кўнглум бу дам шеърхонлик истар,
Давом этсин, берай авжига илҳом.

Навой

Кўзим тортар ҳамоно ёр келгай,
Сонур кўнглум, магар дилдор келгай.

Гули

(мушоира бошлаб)

Сени қумсаб нигоринг бул томонга,
Хабарсиз сен ўзинг, бисёр келгай.

Навой

Шукурким ҳар сафар хонамга дилдор,
Қулиб боримда хуш гуфтор келгай.

Гули

Сенинг бирлан кўнгул бундоқ ўсибдур,
Унга сенсиз кенг уй ҳам тор келгай.

Навой

Димоқда гул ҳиди-ю, ўнг қабоғим
Учар, яшнаб бугун гулзор келгай.

Гули

Очолмай кетса ҳам ҳар бор кўнгулни,
Яна журъат қилиб, такрор келгай.

Навой

Бўлди, Гулим, сенда илҳом ҳамиша бир булоқдур,
Ҳозиржавобликни сендин ўрганган яхшироқдур.
Эшитмадим Хуросондин чиққанини шоира,
Ажаб эрмас ўзинг етсанг бу юксак муддаога.

Гули

Кўнглумда тариху мусиқа ва шеър,
Қай бири ғолиблик қилур менга сир.

Навой

Бор илминг айлагил шеърингга пардоз,
Сендаги фасоҳат, мўъжиза санъат,
Олам қизларининг гўзал мулкидур.

Гули

Мени ортиқ мақтаб юбордингизку,
Ёзганим ҳаммаси менга номарғуб.

Навой

Бу талаб ижодга сайқал бахш этур,
Эртага бугундин ёзмоқчисан соз.

Гули

Сиз кўриб беришга майл этсангиз бас.

Навой

Тонггача ўқисанг тинглашга шаймен,
Ширин нутқинг берур ҳар бир сўзга жон,
Ўзингни кўриш ҳам кўнглимга ором.

Гули

Алишер, ўтиш йўқ, шеърдан нарига.

Навой

Муҳаббатсиз кўнгулдан чиқмағай шеър,
Олғай ижодим нафас Гул сен билан.
(Навой қўшиқ айтар, Гули қўшилади)
Ё лутфу карам майлини жононага бергил,
Тоқатни ва ё мен дили гирёнага бергил.

Гули

Кўнглингни агар ишқ йўлида чоғладинг ошиқ,
Диққатни фақат борича парвонага бергил.

Навой

Етмоқ тиласанг васлига бардош ила йўл бос,

Гули

Берганда кўнгул ошиқи мардонага бергил.
(Майда ўрилган сочларини ушлаб нозланади).
Кўнгул эрмас ўсди соч ҳам бу тунда,
Қувончимга сиғмай яйрашларимдин.
Энди кетмайсиз, айтинг, Алишер!

Навой

Ҳозирча кетамен, кетмасам бўлмас,
Менга Астрободдин шумхабар келди.

Абу Саид Мирзо ўз шартин бузиб,
Яна бир тоғамни қатл этмиш, ҳайҳот!

Г у л и

Оҳ! Қандай мудҳиш бу, шоир бағрига
Тиф уриб, қулатмоқ, қаттол ваҳшийлик.

Н а в о и й

Зулмда кўз ҳам йўқ, дил ҳам йўқ, Гули,
Эшитмас фарёдни, қулоғи ҳам кар.

Г у л и

Толиб-ул илмсиз ҳайронмен, Сизга
Мирзо ғазабининг боиси недур?

Н а в о и й

Ҳар куни осилиб, чопилаётган —
Кишилар гуноҳкор деб ўйлайсанми?
Йўқ. Улар шубҳа-ю, ифво қурбони.
Бунда қолсам келур менга ҳам шу кун.

Г у л и

Келмасин ундай кун, келмасин асло!
Яхши ният қилинг, мен муштипарга
Тегмасин ноғаҳон хазон еллари!

Н а в о и й

Нечора, сенга мен қайгуларни тоғ,
Қилгандан кетганим эрур яхшироқ.
(Ёлғиз танбур навоси эшитилади)

Г у л и

Ана субҳи содиқ, танбурга тил бермоқда дадам, оҳ,
нақадар маъюс, ҳазин бу куйлар, худди
дилгинамнинг ўзи.

Сиз яна кетсангиз, ўйларим менинг
Бир лаҳза ором ҳам бермай қўяди.

Алишер

Яқинда қайтамен, ўйланма Гулим,
Унгача номалар йўллаб турамен.
Ижодинг йироқдин қўллаб турамен.
Ўйларинг шеърингда бўлсин доимо!

(Куй аста-секин олислагандек бўлиб тинади).

Гули

Таскин бермоқчисиз, таскин кифоя
Этармиди севган туғёнли дилга.
Куй тинди, бу ёққа чиқади дадам
Хуш қолинг, Алишер!

Навоий

Яхши бор тонгдайим, тонгнинг бағрига,
Баҳордек гўзалим, умримнинг гули.

(Гули чиқади, саҳнада Хосият кўринади, нонушта ҳозирлаб юриб, Гулини боғда кўриб, қувончини куйга солади)

Хосият

Бир гул ўтқаздим ҳаёт бўстониға орзу билан,
Парвариш этдим меҳр дарёси — нур, ёғду билан.
Топди ораста камолким, қилгудек кўрган ҳавас,
Куйдирур оҳуни шаҳло кўзлари кулгу билан.
Оқила, зеҳни—қуёш, ундан олур ашъор жило,
Сўзлариким марварид, ҳар байти тенг инжу билан.
Яйрасин, кўрсин ҳаёт, мен ҳам кўрай орзу, фақат
Ўтмасин ҳижронда умри ўртаниб қайғу билан.
(Куйлашдан тўхтаб)
Алишербек, ҳо Алишербек!

Навой

Лаббай, онажон!

Хосият

Чиқа қолинг ўғлим, нонушта тайёр!

Навой

Мана, ҳозир!

(Қулмуҳаммад чиқиб, чорпояга ўлтиради)

Қулмуҳаммад

Алишер қани, чақирмадингизми? Гули ҳам йўқ.

Хосият

Алишербек ҳозир чиқади, қизингиз боғда бўлса керак. (Навой уйдан чиқиб)

Навой

Ассалому алайкум!

Қулмуҳаммад

Ваалайкум ассалом, яхши дам олдингизми, Алишер. Еки бу тун ҳам қалам уйқу бермадими?

Навой

Отахон, мен қалам юриб турганда роҳатланамен,

Қалам юришмаса уйқумда ҳам ҳаловат бўлмайди.

Қулмуҳаммад

Йўл таассуротларингиз қандай бўлди?

Навой

Йўл-йўлакай мудраган шаҳар, вайрона қишлоқ, муҳтожлик бевақт асо ушлатган одамларни кўриб, асаб тор-

ларим шундай тортилдики, босган йўлимни ҳам билмай қолдим, отахон!

Қ у л м у ҳ а м м а д

Буларнинг ҳаммаси — адолатсизликдан, ўғлим, ҳали жаҳон шоҳи одилни кўрган эмас, ўша Искандар зулқарнайн ҳам, Ҳонуран Рашид ҳам золим бўлганлар.

Н а в о и й

Улар фақат нақл, эртақлардагина адолатли денг.

Қ у л м у ҳ а м м а д

Шундай ўғлим, халқ одил шоҳни орзу қилиб, эртақ, қиссалар айтган-у, ҳануз бу орзу-орзулигича қолиб келадур.

Н а в о и й

Отахон, орзу қилиб қўявермасдан, унга интилса, бир кун етмоғи муқаррар.

16

Қ у л м у ҳ а м м а д

Курра чаппасига айланмас экан, адолат борасидаги орзу ушалиши мушкул. (Гули боғ томондан чиқиб келиб, таъзим билан салом бериб ўлтиради).

Кел қизим, янги ғазал битган бўлсанг эшитайлик.

Г у л и

(уялиброқ)

Бу гал булбулни мадҳ этдим, дадажон.

Х о с и я т

Булбулдай тилларингдан ўргилай, ўқийқол. Алишербек ҳам эшитсин, зар қадрини заргар билади, қизим.
(Гули дафтарини очиб ўқийди)

Гули

Гулбонг урар саҳарда, гулларга вола булбул,
Куйлаб қилурми гулга дардин ҳавола булбул.
Кулранг бўлибди куйлаб, куйларнинг оташидин,
Парвоси йўқ ўзига, муроди лола булбул.
Тезроқ тонг отдирай деб, нурларга иштиёқда,
Тунни чўзилганидин айлайди нола булбул.
Шабнам тушибди гулга дер, гулчи билмас аммо,
Ҳар тонгда қилганин кўз ёшини жола булбул.
Кўрмади гунчаларнинг табассумин бу тонг ҳам,
Тонгни овозасидин кетиб хаёла булбул.
Қушлар тилини билсам Аттор мисоли, дардинг
Қилардим шарҳ этиб, бир ажиб рисола булбул.
Сенга ташакурим кўп, куйинг ҳароратидин,
Гулим юз очди яшнаб етди камола, булбул.

Қулмуҳаммад

Офарин қизим, энди сени шоира десам бўлади, рост-
мона ғазал битибсан.

Навой

Гули қалби — шеър хазинаси, уни элга етказиш ке-
рак.

Хосият

Сиз бу ерда бўлганингизда кўмаклашар эдингиз, бу-
нинг ғазалларини кўпроқ мен тинглаймен. Лекин фикр
айтишга ожизмен. Энди Ҳиротда турсангиз бўлмайдим,
Алишербек?

Навой

Мана, отахоним қол десалар, қола берамен.

Қулмуҳаммад

Ҳозирча бўлмайди, Абу Саид Мирзо аслзодаларнинг кўпига шубҳа билан қарайдур, Бойқаро ва тоғалари туфайли Алишер ҳам шубҳа остида... (Кўчадан биров чақиради, ҳаммаси жим, Қулмуҳаммад бориб, эшикни очади)

Қулмуҳаммад

Э, Орғунбек, келинг. Қандай шамол учирди, биз томонга. Қани, марҳамат! (Навоий ҳам Орғунбек эканини эшитиб, эшик томонга йўналади).

Орғунбек

Вақт зиқ, сизга бир нохуш хабар билан келдим.

Навоий

Ассалому алайкум! Бек оға, саломат бормисиз.

Орғунбек

Ваалайкум ассалом, кўп яхши, ўзингиз ҳам шу ерда экансиз. (Кўришади)

Қулмуҳаммад

Айтинг, нима хабар эди, юрагимга ғулув солиб қўйдингиз?

Орғунбек

Алишер, Сиз ҳозироқ Ҳиротдан чиқиб кетишингиз керак. Буни менга бош вазир тайинлади.

Навоий

Раҳмат, ҳозир йўлга чиқамен. Бек оға, бу тинимсиз жангу-жадалларда Шаҳзодани унутиб юбордингизми?

О р г у н б е к

Шаҳзода Бойқарога бу ерда кўпроқ фойдам тегмоқда, негаки, халқимиз душманнинг тошида бўлгунча, ичида бўл, дейди. Қани, бўлинг, ўзим бежавф ергача кузатиб қўямен.

Н а в о и й

Бек оға, қандай хавф, билмадингизми?

О р г у н б е к

Сарой фитнаси, Алишер, бунга сизнинг Абу Саид Мирзо йўқлигида Ҳиротга келганингиз сабаб бўлган. Хавф жиддий, бўлақолинг.

Н а в о и й

(Оргунбек чиқади, Самандар киради)

Оға, сизга эрталаб етиб келинг девдим-ку?

С а м а н д а р

Сиздин кейин Мавлоно Лутфий яна безовталаниб, бизларни анча қўрқитди. Эрталаб шу ҳолда ташлаб келгани бўлмади.

Н а в о и й

Илоҳим, давримиз виждони, шеъримиз Салмони саломат бўлсин. Оға, сиз нарсаларни олиб, отни жабдуқланг, йўлга чиқамиз.

С а м а н д а р

Ҳиротда анча турамиз деган эдингиз, яна нима бўлди?

Навой

Худойим яна бизга ғурбатни муносиб кўрди. (Самандар хонага кириб хуржунни олиб кўчага чиқади, ичкаридан Хосият, Гули чиқади)

Хосият

Дадаси нима гап, тинчликми?

Қулмуҳаммад

Тинчлик отинча, фақат Алишернинг ҳозир Машҳадга жўнаб кетиши зарур бўлиб қолди. Алишер, қани юринг, мен тайёр.

(Кўча томонга чиқади)

Хосият

Яна бу қандай кўргулик, Алишер. Шунча тортган мусофирлик етмасмиди, худойим, Алишерга нажот бер.

Навой

Қойманг онажон, ҳозир Абу Саид билан Ҳусайн Бойқаро Хуросонга сизмай бир-бири билан жанг қилишмоқда. Менинг бу саргардонлигим Шаҳзода Бойқарога дўстлигимдандир. Шайх Саъдий билиб айтганда:

Сизга бир ҳужрага ўн икки меҳмон,
Вале сизмас бир элга икки Султон.
Хайр, азиз меҳрибонларим!

Гули

Алишер, йўлингиз бехатар бўлсин,
Бизга ҳам тақдирда тонг отар бўлсин.
Хайр!

(Навой чиқади)

II.

(Ҳашаматли сарой. Тахтгоҳда Абу Саид Мирзо ва бош вазир)

Абу Саид

Мулки диёримизда не хабарлар бор, вазири калон?

Вазир

Оллога юз шукур, омонлик шоҳим,
Хуросон осуда, фаровон, бироқ...

Абу Саид

Очиқ айта беринг, чайналмай тезроқ!

Вазир

У кун Балх ҳоқими, фуқаро пир деб —
Атаган Рожийни зиндон қилибди.
Бу йўсин сиёсат тутиш-ла элни,
Сизга эл қилмасдан ёв қилур, шоҳим.

Абу Саид

Эшитгонмен, даҳрий, шум ният Рожий,
Нодон халқ кўнглиға ғулғула солмиш.

Вазир

Алломаи замон мавлоно Рожий,
У доим бир хилват гўшада сокин,
Амалга интилмай, илмига амал
Қилувчи фан маҳрин ғоввоси эрур.
Бу — жоҳил шайхларнинг фитнаси, холос.

Абу Саид

Унингча ер тинмай айланар эмиш,
Шакли тарвуз эмиш, ақлсиз тентак.
Айланса, нега биз тушиб кетмаймиз.

Вазир

Бу илмий фароздир, ҳатто Арасту,
Сукрот ҳам шу ҳақда қайд этиб кетган.

Абу Саид

Мирзо Улуғбекнинг боши шу боис,
Ислом қиличида шартга кесилди,
У улуғ шоҳ эди, бу — гадобачча.

Вазир

Шаҳаншоҳ, афв этинг, унга раҳм айланг,
Ҳоким — адолатсиз, Балхда ғавғо кўп.

Абу Саид

Шу бир аҳмоқни деб давлатимизнинг маҳкам тутқич-
ларин айблаш, кўрлик.

Салтанат ҳамиша халқ билан эмас,
Асилзода, беклар ила мустаҳкам.
Давлат раҳимдиллик билан-мас, вазир,
Ҳукмронлик билан эрур барқарор!
Уни мен қиличга топширадурмен.

Вазир

Шоҳим, бир олимга қилинган зулм,
Бутун бир ўлкани ғазаблантирур.
Илм, маърифатга суянган шоҳнинг
Йўлу салтанати чарогон бўлур.

Абу Саид

Менга илм аҳлидан кўра шарият пешволари зарурроқ. Бунга амал қилган Шохруҳ Мирзо қирқ йилдан ортиқроқ ҳукмронлик қилди. Биз ҳам шу йўлни танладик, тахтим таянчиғи дину шарият.

Вазир

Марҳаматли шоҳим, мен ўз бурчимни адо этдим. Афв этсинлар, ҳамиша мен Шайх Саъдийга амал қилурмен. У зот дебдурким:

Шоҳларга ўз гапин ўтказган киши,
Лозимдур яхши гап топиб айтиши.

Абу Саид

Сиз топиб эмас, қопиб сўзлайсиз, шеърлар ўқиб бошимни қотирасиз. Ҳозир кўнглумга қил сифмайди, ора кунда бир ғалаён...

Вазир

Уша ғалаёнларнинг манбаи—адолатсизлик, шоҳим. Вилоят бекларини ўз ҳолига қўйиб бўлмайди. (Шошиб Девонбеги киради)

Девонбеги

Балхда ғалаён шоҳим. Фуқаро маҳкамани тош бўрон қилубдур, Рожийни зиндондин қутқарибдур.

Абу Саид

— Нима?!

Вазир

Ана, оқибати, шоҳим.

Абу Саид

Арслонбек ўз йигитлари билан жадал Балхга йўл олсин, менинг маҳкамамга тош кўтарадиганларнинг жазосини берсин, Рожийни топиб зиндон қилинсин. Вазир Арслонбекка ваколат ёрлиғи беринг.

Девонбеги

Бош устига, шоҳим. (Вазир, Девонбеги чиқади)

Абу Саид

Бошим қотди, ҳамон кўнглим гулувда,

Не тадбир этгулик билмам бу чоғда.

Бобом тузган у давлат қолди қайда?

Уруш, жангларда бўлди майда-майда.

(Боғий киради, ер ўпгандай таъзим билан бориб, шоҳ оёғини икки қўли билан силаб, юзига суртади, сўнг шоҳ ишораси билан ўрнидан туради)

Нима топдингиз?

Боғий

Шоҳим, хушхабар.

Абу Саид

Сўзланг, эшитамен.

Боғий

Инжил бўйдаги такяда дарвешона кийиниб олган Товонбекни кўрдим.

Абу Саид

Товонбек! Бойқаронинг отабеги, ишонган тоғи, машҳур лашкарбошини-я, ростми?

Боғий

Рост, ўшанинг ўзи, шоҳим, кўзимга ишонурмен. Маш-ҳадга бориб, мозори имом Ризода турурини ҳам айтди, ўз қулоғим билан эшитдим.

Абу Саид

Қани ўзи, менга унинг ўзи керак, кўрдингизми, у Навоий ёнига бормоқчи.

Боғий

Кўздан қочирмай, қўлга олишни навкарларга айтдим-у, бу хушхабарни Сизга етказишга шошилдим, шоҳим.

Абу Саид

Боринг, тезроқ ўзини келтиринг, ишни чала қилманг, биласизми, у Товонбек!

(Боғий чиқади)

Агар Товонбекни ўз томонимга оғдира олсам, қўшим энгилмас бўлиб, қўлдан кетган элларни қайта тасарруфимга киритар эдим. Ҳа, унингсиз Бойқаро ҳам дағдағасидан тушиб, тождан умид узармиди!? Ишқилиб, қўлдан чиқиб кетмаган бўлсин. (Бир бек Товонбекни олиб керади)

Бек

Мана шоҳим, ўз оёғи билан келмаса, бу тоғ бургути-ни тутиш қийин эди.

Товонбек

Ассалому алайкум, шоҳим!

Абу Саид

Ваалайкум ассалом, э, бу саркарда Товонбек-ку! Сизга нима бўлди, бу не аҳвол? Сизни омади келишмаган Бойқаро раижитдими? Ё ботиний кўзингиз очилиб, тўғри йўл изладингизми?

Товонбек

Шоҳим, жангларда ноҳақ қон тўкканимдан пушаймонмен. Энди қолган умримни оллои таолога тавба-тазарру қилиб, дарвешликда ўтказмоқчимен.

Абу Саид

Сиздай тадбиркор, баҳодир саркардага дарвешлик ярашмайду. Менга тавба қилиб келсангиз, гуноҳингиздан ўтиб, ўзимга лашкарбоши қилурдим.

Товонбек

Шоҳим, хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, мен Сизга ҳақ гапни айтдим. Агар мен амал истасам, бош эгиб муборақ остонангизга келган бўлурдим.

Абу Саид

(Ҳазил қилиб)

Мавлоно Лутфий ғазалини бузуброқ айтдингиз, асли бундай:

Сенсан севарим, хоҳ инон, хоҳ инонма,
Қондур жигарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Товонбек

Бу байтни эслашларининг боиси не эканини билолмадим.

Абу Саид

Ғазал ишқи Алишердан бир оз бўлса ҳам юққандир демоқчимен.

Товонбек

Кошкийди, Навоий суҳбатига муяссар бўлсам. (Вазир Шайхулислам киради)

Абу Саид

Шу ниятда Навоий олдига бормоқчи экансиз-да.

Товонбек

Навоий олдига! У киши бу ердамилар, билсам зиёратларига борган бўлур эдим.

Абу Саид

Бас қил, тулкиликни, билурмусен кимнинг олдида туурсен?

Товонбек

Билурмен, чоҳ ёқасида, шоҳ олдида турурмен.

Абу Саид

Тилингни қилич қилма, бўйнингга тушур. Бойқаро қандай топшириқ билан юборди?

Товонбек

Бойқародан кетганимга анча бўлди, шоҳим, неча кундирки, Ҳиротда ҳароботийлар била дарвешлар тарийқини ўрганадурмен.

Абу Саид

Айтасен, йўқ эрса товонингни ёриб туз тикдирамен.

Товонбек

Оллодан беамир кишига тикон кирмас деб эшитгонмен, худойимнинг менга хоҳиши шу бўлса, кўнмоқдин ўзга чора йўқ, шоҳим.

Абу Саид

Олиб боринг, зиндонга ташланг, ақлини пешлаб олсин. (Товонбекни олиб чиқадилар)

Вазир

Кўпдан берли Сизга бир фикрни айтмоқ тилардим, ҳозирги воқеа они ёдимга туширди.

Абу Саид

Не фикр эди, айтинг.

Вазир

Сиз Мавлоно Навоийни сиёсатга қўшурсиз. Унинг хаёли ёлғиз илм, ашъор ила банд. У шеърятда ҳозир Хуросон юлдузи. Шоир учун бу ҳар қандай мансабдан ортиқ. Сиз уни саройга жалб этсангиз яхши бўлурди.

Абу Саид

Заҳарли илонни олиб, қўйнингга сол деганингизми бу, вазири калон. Унинг Бойқаро билан дўстлиги-чи, тоғаларини қатл этганим-чи. Буларга Навоий бефарқ қарайди деб ўйлайсизми?

Вазир

Навоий қўлида қилич эмас, қалам бор холос, ундан чўчимасангиз ҳам бўлади.

Абу Саид

Йўқ, вазири калон, баъзан қалам қиличдан ўткирлик килур. Уша қалам билан Бойқаро йўл топмоқда.

Вазир

Агар Сиз ўйлагандек бўлса, аллақачон Бойқарога қўшилиб Сизга қарши жанг қилғон бўлур эди. Аксинча, у Машҳадда неча йилдурки, ёлғиз риёзат чекур. Унинг саройингизга келиши давлатингиз учун зўр куч, у орқали Бойқаро билан ҳам муросага келурсиз, ёки уни қўлга тушириш осонлашур. Ўйлаб кўринг, шоҳим.

Абу Саид

Навой мансаб, пул учун Бойқарога сотқинлик қилмайди. Овора бўлманг, саройга чақирмаймен. Ҳозирча унинг пойтахтимиздан йироқда тургани маъқул. Ўтган йили Ҳиротга менинг йўғимда келиши, унинг ёмон ниятидан далолатдур. (Шайхулислом бир парча қоғоз олиб ўқийди ва шоҳга беради)

Шайхулислом

Гул вақти муяссар ўлса гулфом қадаҳ,
Андин сўнг тутса бир гуландом қадаҳ.
Манъ айласа барча аҳли ислом қадаҳ,
Қофирмен, агар қилмасам ошом қадаҳ.

Бу қабоҳатли маънийни айтишга тили борган даҳрий, шаккок Навоийни бунча мақтадингиз, уни ислом барқарор салтанат остонасига ҳам яқин келтирмаслик керак.

Абу Саид

Ана сизга, Навоийнинг заҳарли тили.

(Эшик оғаси киради)

Э ш и к о ғ а с и

Шоҳим, Хоразмдан чопар!

А б у С а и д

Яна не ғавғо! Чақиринг, кирсин.

(Эшик оғаси чиқади)

Бобомлар тахтига ўлтирган кундан
То бу дам, йўқ эрур тинчу оромим.
Зилзиланинг худди силсиласидек,
Тахтимда тебраниш давом этади.
Бирин боссам, бири кўтаради бош,
Яна отда юрмоқ, қилич тўлғамоқ.
Яна бош кўтарган чиқар Бойқаро!
(Чопар киради, шоҳ оёғига ташланиб)

Ч о п а р

Шоҳим, Хоразм алдан кетди, Бойқаро босди. Ҳокими мунтақингизни қатл этди.

А б у С а и д

(Ғазаб билан ўрнидан туриб)

Қўрқоқлар! Хоразмдай гўзал ваҳони тасарруфимдан кетказдилар. Баттол Бойқаро, сен мен билан тахт талашмоқчисан! Самарқандда эрканимда уни хибс қилгон эдим. Онаси Фируза бегим Ҳиротдан келиб ялинди, кўйиб юбордим. Ўшанда ўлдирганимда бу юзи қарони, бунчалик ғавғо бошимга келмас эди. Вазира калон Сардорга айтинг, сафарга ҳозирлик кўрсин. Бойқаро устига қўшин тортурмиз. (Вазир дарҳол чиқади.)

Сафаримнинг кушойиши бу ёқдин чиқди, бу менинг омадим, Товонбек қўлимда.

Б о ғ и й

(кириб)

Шоҳим яна хушхабар...

А б у С а и д

Офарин, сўзланг!

Б о ғ и й

Абдулхайрихон Бойқарога ёрдам беришдан бош тортибди чоғи, Сизга элчилар йўллабди.

А б у С а и д

Қизиқ, Бойқаро умид билан хонга қайин ини бўлган эди, Бойқаронинг Хоразмга бу қадар тез ҳужум қилишида Абулхайрихоннинг мадади бор деб ўйлаган эдим. Ёки элчилар юборишида бирор сир бормикин?

Б о ғ и й

Қудратингиздан чўчиган халос, иншоолло бошқа сир йўқ, шоҳим.

А б у С а и д

Айтганингиз келсин.

Б о ғ и й

Шоҳимиз омон бўлсинлар. Элчилар қабулингизга маътал.

А б у С а и д

(Чапак чалади)

Мавлоно, вазири калонга айтинг, элчилар шарафига хурсандчилик бунёд этсин.

Богий

Хўп бўлади, шоҳим. (Богий чиқиб, эшик оғаси киради)

Абу Саид

Аркони давлатимиз, сўнг элчилар кирсин!

Эшик оғаси

Маъқул, шоҳим. (Эшик оғаси чиқади)

Абу Саид

Шайхим, ишқилиб, Абулхайрихон элчилари чин бўлсин.

Шайхулислом

Хон ҳам аҳли ислом, иншоолло чин бўлғай! (Аъёнлар, сўнг қабулга олиб кирувчи вазаролар билан элчилар киради. Абу Саидга таъзим қилишади. Бош вазир ишораси билан Абу Саид ўрнидан туради)

Бош элчи

Улуғ шоҳ, Олтинўрда давлатининг буюк Султони Абулхайрихон Сизга дўстона ёрлик ва совғалар била бизни ҳузурингизга юборди. (Бош элчи ёрликни беради, иккинчи элчи бир қилич бериб)

Иккинчи элчи

Мана бу голиб, табаррук қилични Сизга хонимиз совға қилдилар. Табарруклиги ондинким, бу қилич била хон Тўхтамиш ҳам ёв чопмиш бўлган.

Учинчи элчи

Хонимизнинг бошқа совғалари ташқарида кўздин кечиришингизга мунтазир.

Абу Саид

Хуш келибсизлар, дам олинглар. (Қарсак чалади, май тортилади. Мусиқа, раққосалар қўшиқ айтиб ўйнайдилар, Қулмуҳаммад ҳофиз ўлтирган ерида танбур билан ҳазин ашула айтади)

Қўй авайлаб ким қадам бу ерда султонлар ётур,
Эл учун жангларга кирган марди-майдонлар ётур.
Дебсима, оҳиста бос, бошинг қўйиб тупроқни ўп,
Дарди ҳижрон бирла кетган бунда жононлар ётур.
Ерни куч, солгил қулоқ, овози ҳар ёндин келур,
Ҳақ йўлига ўзни тиккан бағри гирёнлар ётур.
Аста арт чанг бўлса ҳам сен, анда балки ёру дўст,
Ота-онанг бирла қондош меҳрибон жонлар ётур.
Энди ман-манлик била иғвони қўй, ибрат сенга,
Ҳар қарич ер бағрида минглаб чин инсонлар ётур,
Бўлма мағрур, ерга боқ бу кўҳна олам, сен нима?
Остида аждоду тарих, шаҳру бўстонлар ётур.

(Яккахон раққоса рақсга тушади)

Абу Саид

Вазирлар, элчиларни Боғи Жаҳонга олиб боринглар,
анда базм бунёд этиб кўнгулларини чоғ этинглар. Азиз
элчилар, биз шикор ихтиёр қилганмиз. Шикорда ёрлиқ
била танишиб, қайтганимиздан сўнг сизларни мусоҳаба-
га чақируرمىз.

Бош элчи

Бизнинг ихтиёримиз ихтиёрингизда, элчининг бир си-
фати — сабр, Шаҳаншоҳ! (Ҳаммаси чиқади, Бадахший-
ни тўхтатиб)

Абу Саид

Мавлоно, тарихимизни назм шодасига териб бўлдин-
гизми?

Бадахший

Шоҳим, анча бўлди тамомладим, энди таҳрир билан оққа кўчирмоқдамен.

Абу Саид

Китобни тезроқ қаламдин чиқаринг, унга мунтазир-миз.

Бадахший

Албатта, тезлатурмен, шоҳим. (Бадахший чиқади)

Абу Саид

Энди сиз, Навоийнинг изига тушинг, қолган излар ҳам ундан топилур.

Боғий

Навоий билан таниш эмасмен.

Абу Саид

Сизга йўл очиқ, шоирсиз, танишинг, ишончига кинг! (Вазир ва сардор киради)

Сардор

Шоҳим, қўшин сафарга тайёр!

Абу Саид

Мавлоно Боғий, мунажжимни чақиринг. (Боғий чиқади)

Бойқаро Товонбекни бу ёққа юбориб, Хоразмга лашкар тортиши таажжуб. Товонбекни Машҳадга бориш нияти ундан ҳам қизиқ. Ҳеч нарса тушунолмайд қолдим. Девонбеги тезда Машҳад ҳокимига махфий нома йўланг, Навоий назоратга олинсин. (Мунажжим киради)

В а з и р

Бундай қилсак, улар дўппи ўрнига бош олмасмикин.

А б у С а и д

Номада ниятимиз аниқ ёзилсин.

Д е в о н б е г и

Айтганларидек битилур, шоҳим.

А б у С а и д

Муҳтарам мунажжим, нужумлар ҳаракати сафари-
мизга монелик қилмайдурми?

М у н а ж ж и м

Сафарингиз олдида ғанимнинг бир сардори тутилиши ўзи зафари нусратдин нишонадур. Ҳозир кўкда оторуд йироқлашиб, сурайё чарақлаши бошланган. Қаёққа қўл чўсангиз оласиз. Ўз юлдузлари ҳам тинч, нурафшон. Демак, айни чоғда қилинган сафар, бўлур музаффар. Омин!

Ш ай ху л и с л о м

Омин, шоҳимизга олло ёр, пирлар мададкор бўлиб, жангда ғалаба нашъасидан кўнгли тўлиб қайтсин, олло-ҳу акбар!

А б у С а и д

Иншоолло! (Ҳамма шоҳга оқ йўл тилаб, умумий қў-
шиқ айтади)

С а р о й а ҳ л и

Шоҳимиз бўлсин омон, бўлсин омон,
Тургунча токи жаҳон, токи жаҳон.

Абу Саид

Умримиз жанглар билан ўтмакдадир,
Зарбимиздин ёвни ер ютмакдадир,
Билмадим кўнглум қачон роҳат топар,
Қўлу белдин аста куч кетмакдадир.

Сарой аҳли

Енгану енгилмаган лашкар билан,
Ҳар бири Рустамга теги аскар билан,
Тикланиб ҳоқон бобонгиз шуҳрати,
Қасрингиз тўлғуси олтин, зар билан.
Бу сафар қутлуғ сафар, қутлуғ сафар,
Шоҳимиз топсин зафар, топсин зафар!

(Аркони давлат икки томонга саф тортиб туради. Шоҳ, вазир, сардор, Шайхулислом, мунажжимлар орадан ўтишади. Ташқарида чалинаётган карнай, сурнай, ноғараларнинг жанговар тароналари эшитилиб, маросимга дабдаба бағишлайди. Сарой аҳллари ҳам шоҳ кетидан чиқа бошлайди).

* * *

III

(Навоийнинг Машҳад шаҳри мадрасаларининг биридаги Абулқосим Бобир тириклигида тайин этилган ҳужраси, кенг, яхши жиҳозланган, токчаларида китоб. Кичкина раҳл-айри курсичага китоб қўйиб мутолаа қилиб турган чоғда парда очилади)

Навоий

(Китобдан бош кўтариб, хаёлга ботади)
Кичик ёшдин эди манга ўқиш хўб,

Зеҳн ҳам хотирам ўткир эди кўп.
«Агар бир қатла кўрдим ҳар сабоқни,
Яна очмоқ йўқ эрди ул вароқни».
Арасту давридин токим бу айём,
Қаю фанда китоб бўлса саранжом.
Барин эзгу билиб кўздин кечирдим,
Бу уммондин кўнгулга сув ичирдим.
Вале бунча чекиб ранжу риёзат,
Нишоне топмадим, қайда саодат.
Муродим акс ўлиб юзланди гамлар,
Кемирмакда танам қайғу, аламлар.
Яна нотинч эрур элу элат ҳам,
Темурийзодалар ҳар ерда бардам.
Ки тож киймоқ учун жангу жадалда,
Тижорат, маърифат кўпдин қамалда.
Шу боис илм аҳли бу замонга,
Қочурлар лаънат айтиб ҳар томонга.
Йўқ эмди ҳоми-ю устозларим ҳам,
Азиз ёронлару дамсозларим ҳам,
Мураббийлар тамоми ерга борди,
Тоғойиларнинг боши жангда қолди.
Ўзим ёлғиз бу ерда гам чекармен,
Бу гамдин ҳар нафас бир бор чўкармен.

(Ўйга толади)

Фақат бир дил юпончим хуш Гулидир,
У ҳам Ҳиротда ўртанмоқда дилгир...

(маъюс ҳолда кўшиқ айтади)

Навбаҳор айёми бўлмиш мен диёру ёрсиз,
Булбул ўлғондек хазон фасли гулу гулзорсиз.
Тонг эмастур, гар диёру ёрсиз озурдамен,
Қим эмас, булбул гулу гулзорсиз, озорсиз.
Топмадук гулранг жоме беҳумор эй боғбон,

Воҳки бу гулшанаро гул бутмас эрмиш хорсиз.
Гулга бир кун айладим булбуллигимни ошкор,
Хайриятким, ул деди: «Кўнглимда ҳар чоғ борсиз».
Бу дам ёнимда бўлсанг дардлашардик,
Ширин дамларни эслаб, гаплашардик.

(Соҳиб киради)

Соҳиб

Ассалому алайкум, устоз!

Навоий

Ваалайкум ассалом, ҳай-ҳай, мулла Соҳиб, хуш кел-
дингиз, ўзим ҳам сизни бир кўрмоқчи эдим.

Соҳиб

Мен Сиздин уятликмен, устоз. Шайтон мени йўлдан
оздириб қўйди.

Навоий

Бузрукингиз қилур чинни, Чинда йўқ,
Оғоингиз наққош эрур, элда йўқ.
Сизга эса, илму ҳунар нописанд,
Писандингиз ўлмиш чунон майхўрлик.

Соҳиб

Устоз, гумроҳлар орасига қандай кириб қолганимни
билломаймен, аё созандалигим сабаб бўлди.

Навоий

Сизни Шаҳзода Ҳусайннинг иноятлари шу кайфиятга
солди, одамни пул бузади.

Соҳиб

Ори, устоз.

Навой

Эшитдимки, май ичиб шаҳарда кўп гавго қилибсиз,
хатто Мударрисни ҳам ранжитибсиз.

Соҳиб

Бу ишимдан ўзим ҳам пушаймонмен.

Навой

Ҳақ йўлида ким сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо онинг ҳақин юз ганж ила.

Яна қулоғингизда бўлсинким, шогирд агар Шайху-
лисом, агар қозидур, агар устод андин розидур, тангри
розидур. Сиздан яхши бастакор, яхши хаттот чиқур деб
эрдим. Афсус... Ноқис замон сизни ҳам гирдобига олиб-
дур.

Соҳиб

Ноқобиллардин ўзимни халос этдим. Энди илмга
умримни бахш этқумдир. Манга ёрдам беринг, Сизнинг
юзингизни ерга қаратмағаймен.

Навой

Ундоқ бўлса аввалги саъйи ҳаракат бирла ўқишни
давом этдилинг. Бунга монелик йўқдур.

Соҳиб

Муҳтарам мударрисиниз мутавааллига айтиб, манч
мадрасидин ихрож этмиш. Бу ишда ул зот ҳақ, айб
ўзимда. Аммо Бузрукворим олдиға не юз билан боргум.

Навой

Агар аҳдингиз рост, сўзда устивор бўлсангиз, бу
узилгон риштани билинмас қилиб улағаймиз, хотиржам
бўлинг, мулла Соҳиб, Мадраса сизга очиқ бўлур.

Соҳиб

Қуллуқ! Ҳазор бор ташаккур Сизга, устоз!

Навой

Дарвоқе, мулла Соҳиб, сиз яқинда Ҳиротда бўлдингиз шекилли, қулоғимга тушгандай бўлган эрди.

Соҳиб

Ҳа, устоз, анча бўлди, саройдаги бир бекка шаҳзодам сўзини етказиб қайтдим.

Навой

Оргунбек бўлса керак.

Соҳиб

Ўша устоз, шаҳзода Бойқарога садоқатли кўринади.

Навой

Шундай, ишқилиб шаҳзодага омад берсин. (Самандар хурсанд киради)

Самандар

(Хуржунини бир чеккага қўйиб)

Ассалому алайкум! Ёлғизликда тоза зериккандурсиз хўжам, телва-тескари сўзим билан хаёлингизни бўлиб турардим.

Навой

Ваалайкум ассалом! Бормисиз, кўзимизни йўлда қилиб қўйдингиз-ку.

Самандар

Аҳмоққа Бинокент бир тош десалар, манга бориб келиши билан дер эдимку, эшак хиралик қилди, хўжам.

Мулла Соҳиб ўлтиринг, бугун ҳушёр кўрinasиз, ҳай-
рият. У кунги турқингиздин тўнғиз қўрқар эди.

Соҳиб

Ул ҳолимдин ҳар қанча кулсангиз ҳақсиз, оға, у бос-
ринқи уйқим эди, бу ўнгим. Иншоолло, илм аҳлида туш-
га эътимод йўқ. (Навоийга қараб) Устоз, менга ижозат
берсангиз, буида яна андек турсам, оға эски астаримни
кўрсатур.

Навоий

Майли, энди кириб туринг.

Соҳиб

Хўп бўлади, устоз. Саломат бўлинг.

(Соҳиб чиқади)

Самандар

Шундай олтин балчӣққа тушганидин ҳайратим ортар
эрди, хўжам.

Навоий

Хўжам, хўжам дерсиз, оға, сиз қулу мен қулдор
эмасмен, Алишер девринг.

Самандар

Хўп бўлади, хўжам.

Навоий

Боз хўжам, сизга нима бўлди?

Самандар

Бу тилимга одат ўлгонки, ундин айрилмоқ бирдан
бўлмас, хўжам.

Навой

Сўзланг оға, Ҳиротдин не хабарлар келтирдингиз?

Самандар

Аввало Мавлоно Лутфий зиёратига бош урдим. Соғайиб кетибдурлар, тетик. Сизни айтгандин сўнг ул зот дуои жонингизни қилиб, янги ғазаллардин бирини Сизга бериб юбордилар. (Беради)

Навой

(Ҳаммасини ўқиб чиқиб, сўнг бир байтни овоз чиқариб ўқийди)

Жафони жонима оз қилки, ногоҳон бир кун,
Жафо туганса нетарсен, жафо керак бўлса.

Нақадар соз, ранггин, Лутфикор бу ғазал. Аммо шундай зотга эътибор йўқ. Абу Саид Мирзо ундан ҳам чўчийди, бечора ихлосмандлар ёрдамида яшайди. Яна не хабар бор.

Самандар

Сўнг Қулмуҳаммад оға эвида бўлдим, аҳли аёли билан саломат экан. Ҳаммалари дуо дейишди. Бадахший деган шоир билан Қулмуҳаммад оға дўст экан, ул Абу Саид Мирзо хизматида эрмиш.

Навой

Биламен, ашъорин ўқигонмен, ўзин кўрмадим.

Самандар

Ул доғи Сизни ғойибона билур экан, кўрмоқ тилабдур. Андин Қулмуҳаммад оға уни олиб биз томон йўлга чиққан. Ҳали замон келишур, яна бир хушхабар буки, Гулидан нома келтурдим, хўжам, астоҳфурулло, Алишер, мана, (Беради) Мен меҳмон тараддудини кўрай. (Ташқари чиқади, Навоий номани очади, номани Гули ўқигон бўлиб, у эшитади)

Н о м а

Ки, яъни мен заифи хаста жондин,
«Бу хат сен интизор машриқ томондин».
Недур аҳволинг, эй зори ғарибим,
Висолим давлатидин бенасибим.
Қошим меҳробини ёд айлаган дам,
Янги ойдек бўлурму қоматинг ҳам.
Не бўлғай эрди чархи зулми пеша,
Мени сендин жудо қилмай ҳамиша,
Хироминг чоғи йўлдош ўлсам эрди.
Суқунинг вақти қўлдош ўлсам эрди.
Тикон кирса кафинга кийнасидин,
Чиқорсам эрди кирпик игнасидин.
Чу айлабдур сипеҳри тез рафтор,
Сени бирён, мени бирён грифтор.
Демон мендин сенинг дардинг эрур кам,
Сенинг ҳам кўп турур дардинг, менинг ҳам.
Вале юз мунча дарди тоза бирла,
Ғаму андуҳу беандоза бирла,
Ҳаётим васлинга уммед иландур,
Умид ул раҳмати жовед иландур.
Ўқиб мазмунидин олсанг ҳисобин,
Қарам айлаб, юборғайсен жавобин».

(завқ билан)

Н а в о и й

Шакар суви била ёзмишми ҳомаси,
Кўнглимни ёзмиш руҳафзо дил номаси.
(Самандар киради, лекин Навоийнинг фикрга кетганини кўриб орқасига қайтаётганида)
Самандар оға, тортинмай кираберинг, уй ичини ҳам тартибга солишимиз керак. (Навоий китобларни тоқча-

га қўяди, тўшак, лўла болишларни олишади, Самандар супиради)

С а м а н д а р

Қўйинг, ўзим қиламан, хў... (Оғзини маҳкам тутиб, сўнг) Астаҳфурулло, Алишер.

Н а в о и й

Тилингиз ўзингизга итоат қилурму, ёхуд ўз ҳолича калдирай берадурму?

С а м а н д а р

Чоғи ўрганмагунча калдирай берадур.

Н а в о и й

Яхши ҳам тил, ёмон ҳам тил, оға ҳамма мукофоту жазо тилдан келур.

С а м а н д а р

Ори, иншолло, бизнинг тил яхши тил бўлғай. Чақмоқ одати йўқ.

Н а в о и й

Мен мўдаррис билан мулла Соҳиб ҳақида сўзлашиб чиқай. Сиз ҳужрани ораста қилинг. Токим, азиз меҳмонлар олдида хижолат бўлмағаймиз. (Чиқади)

С а м а н д а р

Хўжам, астаҳфурулло, Алишер оқил йигит, тирноғининг учидан кипригигача илму, кам гап, камтар, ўзини билимдон санамайдур. Аммо мушкул савол суҳбатда айланиб, ҳақиқий жавобни Алишердан олади. Биз ҳам юрибмиз-да, эрталабдан мана буни олсам тўқсон тўққизи қолади деб, кечгача бир каптарни қувлаган лаббо-

ни лочинга ўхшаб. Мадрасанинг ҳам уч-тўрттасини тупроғини яладик. Бир муддат бахт излаб аскар ҳам бўлдик. Ажал бозоридан қайси тентак бахт излайди, денг, биз излаганмиз. Барибир ҳеч нарса бўлмадик. Ундан бир сўз, бундан бир сўз дегандек, ўрганиб сўзамол бўлдик, холос. Алишер билан турганимдин бери сўзимга жон кирди, кўнглумга урфон, умри зиёда, шуҳрати улуғ бўлсин. Бундай кишига қанча хизмат қилсанг оз. Хизматгина эмас, Алишернинг ҳаётига ҳам жавобгар, ҳомийдурмен! Шаҳзодам шундай деган эдилар. Бу шарафдин маҳрум қилма, раббий!.. (Ҳужрани супуриб, тўшакларни олиб, ҳар жой, ҳар жойга лўла болиш, ўртага хонтахта қўйиб, устига дастурхон солганда Навоий киради)

Навоий

Мулла Соҳибнинг иши ўнгининг келди, оға, келишмади-ку. Бир чиқиб хабар оласизми?

Самандар

Хўж... Астаҳфурулло. Учоққа ўт қалаб қўйиб, истиқболларига чиқурмен, Алишер. (Чиқади)

Навоий

(Яна «Хамса»ни қўлга олиб)

Қулмуҳаммад отахоним ажойиб одам. Мени хижолат қилиб ўзлари кўргани келур, падарим билан ҳам дўст эдилар. «Алишерни ўғил қилиб оласиз» десалар, «кошкийди, кошкийди» деб қўярдилар. Уша мулоқат, сўзлар ҳамиша ёдида, отангизга берган сўзим — сўз дейдилар.

Самандар

(Шошиб киради)

Кутилмаган меҳмон, шаҳзодам келдилар. (Навоий дарҳол ўрнидан туриб, эшик томон югуради, остонада Хусайн Бойқарога дуч келади. У қулоч очиб Навоий билан кўришади.

Бойқаро

Ҳайрият кўришдик дўстим, Алишер,
Қанчалар интилсам Сиз томон э воҳ,
Шунча йироқ сурар даҳр бўрони.

Навоий

Беомон замонда бормисиз омон,
Кўнглумда меҳрингиз ҳамону ҳамон.
Қиличу найзалар экан ҳавода,
Ўйлаб ҳаётингиз, ташвишланамен.
Марҳамат, шаҳзодам!
(Жой жўрсатади, ўлтиришиб фотиҳа қилишади)
Сизга фатҳу зафар ёр бўлсин!

Бойқаро

Сизга нусрати ашъор бўлсин! Алишер, Самандар хизматидин розимисиз, танбаллашган бўлса, жангга солурмиз.

Навоий

Менинг ширин суҳбатдошим бўлиб қолди.

Самандар

Шаҳзодам, жанггамас ўтгай-ла ташланг,
Сизга садоқатли Самандардурмен.

(Самандар чиқиб дастурхон солиш ҳаракатида бўлади. Бойқаро «Хамса»ни кўриб).

Бойқаро

Яна «Хамса» мутолааси билан машғулмисиз?

Навой

«Хамса»ни Сиз билан ўқиғонда ёш эканмиз, унча замирига етмагон эканмиз. Энди Низомий, Деҳлавийнинг балоғат, фасоҳат қудратига тан бердим. Бу уммоннинг энг тубига етиб, маъно гавҳарларин тердим. Алар мени гўзаллик оламига етакладилар.

Бойқаро

Биздин ҳар бир соҳиби «Хамса» чиқса, улуғ иш бўлурди. Ажаб эрмаским, бу Сизга насиб бўлмай. Алишер, Сизга ҳавасим келур. Юборгон ғазалларингиз жозибаси ончаки, мани от устида шеър битмакка ундайдур.

Навой

Муболаға қилурсиз. Низомийга бас келмоқ мушкулдур. У буюк тоғ ким, жаҳоннинг ҳамма томонидин кўринур.

Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,

Низомий панжасига панжа урмоқ.

(Самандар дастурхон келтиради. Бир йигит «ассалому алайкум» деб кириб)

Йигит

Шаҳзодам, совғаларни келтириб қўйдик.

Бойқаро

Мен айтган ерда тўрт томонга кўз бўлиб турингиз. (Йигит чиқади)

Навой

Бунча шошилинич. Чақирайлик. Йигитингиз ҳам чой ичсин.

Бойқаро

Шаҳзода ҳукми йўқ ерда узоқ туролмас,
Абу Саид айғоқчилари ҳар жойда ҳозир.

Навой

Шаҳзодам, нечун жуда беқарор, паришон кўринасиз.

Бойқаро

Мен ғоят ташвишдамен, Товонбек келмадими?

Навой

Йўқ, шаҳзодам.

Бойқаро

Демак, келмади. Алишер, Хоразм ҳам қўлдан кетди,
қароргоҳим яна тоғу тош, саҳро бўлиб қолди. Шу аҳволда
ҳам тож сурайёдек кўзимни оладур. Беихтиёр отка
қамчи босамен.

Навой

Бу борада Сизга не диёлгаймен,
Бирор сўз демоққа ҳам ўсолгаймен.

Бойқаро

Ишорангиз кўпдин билурмен, аммо
Ҳар ерда тожу тахт бсаёв менго.
Тахт учун жанг қилсам ҳам ўлдурурлар.
Қилмасам қайта бардам ўлдирурлар.

Навой

Демак табиийдир бу ҳолат Сиза,
Фақат қолур иқбол тиламоқ биза.

Бойқаро

Алишер, Сизга бахт, менга тахт керак. Тахт эса —
бахт эмас, бахтсизликдур. Била туриб анга етмоқ тила-
гим.

Навой

Ҳар нарса ҳам вақти билан бўлғуси
Қайғунинг ёмони-орзу қайғуси.
Бунга ёлғиз сабру тадбир чорадур,
Бунингсиз йўл босган кўп оворадур.

Бойқаро

Алишер, иккимизнинг ҳам тақдиримизни белгиловчи
кескин шу кунларда, дўстлигимиз ҳурмати, Сизнинг
Ҳиротда бўлишингизни, эл орасидаги юксак обрў, эъти-
борингизни менинг салтанат учун курашимга бағишла-
шингизни истардим.

Навой

Шаҳзодам, шу суронли вақтда давлат, сиёсат ишла-
рига аралашмоқ, бирор фикр айтмоққа ёшлиқ қилур-
мен деб ўйлаймен.

Бойқаро

Ҳозир ўйлаш эмас, ҳаракат қилиш керак, Алишер.

Самандар

(Чой олиб кириб)

Шаҳзодам, чой ичинг, асло ғам еманг, ошхўрга ош,
тож ворисига тож топилғусидир.

Навоий

Таом тараддусин қилдингизми, ё
Бугун ҳам қадрдон чой билан нонми?

Самандар

Шўрваи Кобилий ҳам кул-куллаб турибди, андак қай-нови меъёрига етса, сузурмен. Шаҳзодам пойи қадами ила бугун таом ҳам шоҳона, каклик шўрва, Алишер. (Чиқади).

Бойқаро

Анча кун содиқ аскарлар бирла тоғ оралиғида яшадик, машқимиз ов бўлди. Илвасинлардин, Сизга ҳам илндик, Алишер.

Навоий

Шаҳзода, лутфу иноятингиздан ғоят мамнунмен. Мен ҳам Сизни анчадан бери кўнгиллаб қолғон эдим. Сизни Хоразм қўлдан кетгандан бери Дашти-Қипчоқда деб эшитиб ҳам чекдим.

Бойқаро

Шу сарсонликда ҳам нажотга йўл излаймен. Энди бунга икки йўл қолди.

Навоий

Муборак хотирангиздаги бу йўл не йўл экан?

Бойқаро

Сиздан пинҳон сирим йўқ, бири олтин ўрдага, Абулхайрихон паноҳига бориб, яна андин мадад тиламоқ.

Навоий

Ев томон бориб, кўмак тилагандин бошқа бир чора топмоқ афзал эмасму, шаҳзода.

Бойқаро

Бошқа илож йўқ. Иккинчи йўл буким, ҳозир бадахшонликлар Абу Саидга қарши туғёнда, алар била бирикиб иш кўрмоқ. Шу мақсадда Товонбекни Орғунбек билан учрашмоққа юборган эдим. Биласиз, Бадахшон тасарруфини Абу Саид унга топширғон.

Навоий

Ташвишланмасангиз ҳам бўлади, шаҳзода, ундай тадбиркор одам юрар йўлини билади. Ёки ташвишга ўрин борми?

Бойқаро

Абу Саид тузоғига тушдими деб изтиробдамен. Соҳибни Ҳиротга юбориб, Орғунбек орқали уни саройга жойлаштирурмен, анча ҳушёр йигит. У билан ҳозир сўзлашдим. Ҳозирча Сиз уни мадрасада қолдиришга ҳаракат қилинг.

Навоий

Мутавалли била сўзлашиб мадрасада қолдирдим.

Самандар

(жириб)

Меҳмонлар желишди. (Навоий пешвоз чиқишга улгурмай, меҳмонлар киради)

Қулмуҳаммад

Ассалому алайкум, ўғлим Алишер, саломат бормисиз. Э шаҳзодам, Сизни аранг танидим. (Боғий жуда синчиклаб шаҳзодага қарайди ва таъзим қилади). Уч-тўрт йил ичида бағоят етилибсиз, ёмон кўздин асрасин. (Кўришади). Алишер, Сизни меҳмонлар билан таниш-

тирай. Бу Мавлоно Бадахший, бу киши Мавлоно Бо-
гий. (Навой уларга таъзим билан миннатдорчилик бил-
диради, ҳаммаси ўлтириб фотиҳа қилгандан сўнг)

Навой

Хуш келибсиз, азиз меҳмонлар!

Бадахший

Хушвақт бўлинг!

Бойқаро

Ҳиротда аҳволлар нечук?

Қулмуҳаммад

Ҳирот ҳамон нотинч, ҳар куни бир фожиа, нимадур
аҳолини бўғиб турадур.

Бадахший

(очиқ чеҳра билан)

Шаҳзода, Сиз била танишганимдин шодмен. Олдин
баланд таъб ғазалларингиз ила ошино эдим.

Бойқаро

Эътиборингиз учун ташаккур. Аммо сарой аҳллари
бизнинг ҳолимиздин шоддурлар. Хўжангиз тағи голиб
келди...

Бадахший

Биздан ранжимасинлар.

Шаҳзодалар орасида низо, жанг улуғ Темурдан сўнг
одат шаклига кўчканки, таажжубга ҳожат йўқ.

Богий

Шундай, Шаҳзода, қай бири ғолиб келса, анга хизмат қилмоқ биз шоирларга вожиб. Сизга албатта, биз зафар тилаймиз.

Бойқаро

Қуллуқ!

Самандар

(шўрва келтириб)

Ажаб хуштаъм шўрва бўбти-да, бўйи сўфи ила имомни чарламаса гўргайди. Мана шаҳзодам. (Узатади).

Навоий

Ризқи қўшилса мағрибдан-машриққа келур.

Бойқаро

Олдин азиз меҳмонларга тортинг.

Қулмуҳаммад

Бу одобдан эмас, олдин ўзингиз олинг.

Бойқаро

Одоб катталарни ҳурмат биландур. Мен шоҳ эмаски, сиз айтгандек бўлса. (Меҳмонларга қуйдиради)

Қулмуҳаммад

Хуросон шоирлар мамлакати-ю, Ҳирот алар пойтахти эди. Абу Саид мирза тахтга чиққандан бери улар само анжумларидек тирқираб кетди.

Навоий

Тўғри айтдингиз, отахон. Хуросон, Туронда шоирлар шу қадар кўпки, тахаллус бўлмагон сўз йўқдир. Аммо

уларнинг таъблари Сайфи Саройи айтганидек алвон хил:

Жаҳон шоирлари э гулшани боғ,

Бойқаро

Кими булбулдурур сўзда, кими зоғ.

Бадахший

Кими тўти киби чайнар шакарни,

Боғий

Кими лафзи билан ўртар дурарни.

Қулмуҳаммад

Кими ўзгани ашъорин маним дер,

Самандар

Кими ҳайвон киби шалғам чўпин ер. (Ҳаммаси, «Саройи тушмагур хўб айтқон» деб, ўзларини кулгидан аранг тўхтатадилар)

Қулмуҳаммад

Алишер, сизга бир совға келтирдим, ани қабул қилсангиз. (Танбурни қўлга олиб, созлай бошлайди)

Навоий

Бунақа совғага ташнамен, отахон!

Бойқаро

Мен ҳам саҳройи бўлиб, оромбахш қўшиқларимизни жуда соғинганмен.

Қулмуҳаммад

Боқмас манга жонона, ажиб ҳолат эмасму,
Бўлди яна бегона, ажаб ҳолат эмасму.

Беҳудлиғу савдо била қилди мени машҳур,
Ул кўзлари мастона, ажаб ҳолат эмасму.
Ул ҳури пари чеҳра қараб кўз учи бирла,
Қилди мени девона, ажаб ҳолат эмасму.
Тўйғунча кўзим кўрмас экан тушга хаёлинг,
Бўлди сўзим афсона, ажаб ҳолат эмасму.
Усруж кўзу лаъли мени ўлтурғали, Лутфий
Бўлмиш ери Майхона, ажаб ҳолат эмасму.

Бойқаро

Куй била ғазал бир-бирига монанд, оғушта тушиб-
дур. Ғоят шўх.

Навой

Қаранг ғазални, ўз тилимиз форсидин қолишмас.

Бойқаро

Баъзи форсигўйлар буни тан олмайдилар.

Форсида шеър битиб, ўз тилини унутиб юривчилар
ҳам борки, ўз элига бегоналигини билмаслар. (Ҳаммаси
«таҳсин», «офарин» айтишади)

Бадахший

Мен дари тилида ёзсам ҳам турк тили жозибасига
мафтунмен, ҳар бир тил гўзал, янги бир олам.

Қулмуҳаммад

Алишер ёнимда, Ҳиротда бўлса, ажойиб ашулалар
бунёд этардиқ. Энди Алишер, Ҳиротга борсангиз бў-
лади.

Богий

Мавлоно Навоий, Сиз учун сарой ҳам кенг очиқ, бош
вазир жаноблари Сизни ҳар сўзида бир мақтайдур, ул
зот Сизга ҳомий ва валинеъмат бўла олурлар.

Бадахший

Биздек шоирлар йўлингизга мунтазир, албатта бо-ринг.

Бойқаро

Алишер, булар ҳақ айтурлар, Сизнинг жойингиз Ҳи-рот, анда қўлга қалам тутдингиз, энди анда бориб шеърятда шуҳрат тутингиз. Азизлар энди манга рух-сат берасизлар, йўл устида бир Алишерни кўриб ўтай деб кирган эдим. Саломат бўлинглар, кўришгунча хайр! Қулмуҳаммад оға, сиз мен билан юринг, бир газал бе-раман, анга куй басталанг.

Қулмуҳаммад

Ҳай-ҳай, жуда яхши, Шаҳзода!

Боғий

Шаҳзода, вақт кеч бўлди, қолинг. Суҳбатингиздан баҳраманд бўлайлик, бемаҳалда қайга борурсиз.

Бойқаро

Ташвиш қилманг, манга кундуздин кўра тун ўнг, чунким ҳасадли кўзлар юмилган бўлади. Хайр!

Навой

Шаҳзода, Сиз ҳамиша халқ дилидасиз, анга суянинг. Мен керак бўлсам, ҳамиша тайёрмен.

Самандар

(Бойқарога қараб)

Товонбек дўстим кўпдин бери биз томон келмайдур, ишқилиб Хоразм жангида шаҳиди қарбало бўлиб кет-

гани йўқми, шаҳзодам. (Боғий эътибор билан тинглайди).

Бойқаро

Анча бўлди мендин кетган, эшитишимча дарвиш бўлиб юрган эмиш, сафроси голиб келди чоғи...

Бадахший

Мавлоно Боғий, у кунги Мирзо зиндон қилган киши шу эмасми? (Бойқаро ҳайратини билдирмасликка уринади. Боғий муғомбирона уни кузатади)

Боғий

(муғомбирона)

Уни Бадахшон бекларидин дейишди, шекилли.

Бойқаро

(Самандарга)

Мана бу тангаларни олинг, хизмат ҳақингиз, мана буларни ҳужра харжига ишлатурсиз.

Самандар

Қўябермайсизми шаҳзодам, бу тангаларни бир кун тилло қилиб берарсиз, умидим шунақа.

Бойқаро

Тилагингиз мени хурсанд қилди, унга етсак, тилло ҳам берурмиз. Хайр азизлар! (Ҳаммаси Бойқарони кузатишга чиқмоқчи бўлади, у унамайди, ўзи билан Навоий, Қулмуҳаммадни олиб чиқади)

Боғий

Э, аттанг, шаҳзода қолмадиларда! (Навоий тез қайтиб киради)

Навой

Ҳурматли меҳмон, ман сизни ғойибона ҳам билмоғоним, ашъорингизни ўқимоғоним учун хижолатдамен.

Боғий

Мани касбим боғбон, андин Боғий тахаллус қилурмен. Бизнинг қишлоқдин бир амалдор чиқиб эрди. Унинг марҳамати билан саройига келдим. Энди Сиздек шоирлар тарбиятини кўрсак балоғат, фасоҳатга отиб, машҳур бўлсак ажабмас.

Навой

Менга ортиқча баҳо бердингиз, ман ўзим ҳам тарбиятга ғоят муҳтожмен.

Боғий

Мавлоно Навоий, сизлар шаҳзода билан кўришиб, ашъорларингизни ўқишиб турганларингиз манга мақбул бўлди. Шаҳзода тез-тез келиб турадурми?

Навой

Ўз ташвиши ўзи билан, шаҳзоданинг шеър айтишга ҳам вақти йўқ, бу ён келишга ҳам, жуда кам келур.

Қулмуҳаммад

(шошиб кириб)

Алишер пистирма қўйилган экан, Шаҳзодага ташлайдилар, жанг бўлапти, жанг!

Навой

Наҳотки шундай бўлса, ё раббий! Шаҳзодани қутқариш керак.

Самандар

Алишер, қуруқ қўл билан ҳеч нарса қилиб бўлмайди. Тўхтанг, қилич билан чиқинг. (Яшириб қўйган еридан қиличини олади) Навоийга нажот бер, олмосим!

Ўзи ҳам Навоий кетидан югуради. Унинг орқасидан бошқалар ҳам чиқади, парда тушади. Воқеа бошқа саҳнада давом этади. Мадрасадан мачит майдонига ўтадиган гумбаз билан ёпилган дарвозахона. Шу дарвозадан Бойқаро чиқиши билан унга икки-уч киши ташланади. У чапдастлик билан ҳаракат қилиб, иккисини қулатади ва биридан қиличини олиб, қиличбозликка тушади, унинг ҳомий беги ҳам Шаҳзода ҳимоясига киришади. У қилич чопар экан, ўрон айтиб, қичқиради. «Борлос, борлос!» Шу пайт Навоий етиб келиб, биттасини уриб йиқитади ва Бойқарога ҳужум қилаётганларнинг бирига ташланиб, уни суриб бориб деворга қадайдди, таслим қилиб қиличини олади, худди шу чоқ Самандар ҳам етиб келиб, яна бирига ташланади. Қулмуҳаммад ҳам бирини оёғидан олиб йиқитади ва қиличини олиб, ёвнинг кўксига қадаб, қимир этдирмай туради. Шу орада ўронни эшитган Бойқаро йигитлари етиб келади ва жангга тушади. Бойқаро билан ёлғиз қиличбозлик қилаётган баҳодир таслим бўлиб тиз чўкади. «Ўлдирманг, шаҳзода, қулингизман» дейди. Пистирмачилар енгиллади. Бойқаро таслим бўлган баҳодирни йигитларига асир олишни буюради. Шошилич чиқаётиб деди: — «Алишер, хайр!» Қилични ҳам яхши чопдингиз, бу ёшлиқда бирга қилган ҳарбий машқларимизнинг тотлик самарасидур».

Алишер

Хайр, шаҳзода. Мен омон қолганингиздан ғоят хурсандмен. (Шу чоқ, қиличбозлик авж олганда бир ҳуж-

рага қочиб кирган Бек шоф-шалофи билан чиқиб, гер-
дайган ҳолда).

Бек

Мавлоно, нима қилиб қўйдингиз?

Навой

Бурчимни адо этдим.

Бек

Қанақа бурч, хиёнат бу!

Навой

Азиз меҳмонининг ҳаётини ҳимоя қилиб, мезбон-
лик таомилини бажо келтирдим. Мезбон меҳмоннинг
ҳаётига ҳам жавобгар. Бу муқаддас анъанани ёдингиз-
дан чиқарибсиз, бек!

Бек

Салтанат навкарларига тиг кўтариш шоҳга садо-
қатсизлик. Бунинг учун жавоб берасиз, Мавлоно!

Навой

Ҳали сиз, шу юрак билан шоҳга садоқатлиман денг?
Кавакдин энди чиқдингиз-ку, ҳамма бекларининг садо-
қати шу хилда бўлса, Абу Саид Мирзонинг шўри экан-
да! (Бек ғазаб билан чекчаяди, Навоий мийиғида ку-
лади).

* * *

I

(Биринчи кўринишнинг айнан ўзи, Гули гуллар орасида хурсанд, қўлидаги тахланган қорозни ёзиб, кўз юритади. Бу Навоийнинг юборган номаси эди. Унга Навоий ўқиган бўлиб эшитилади).

«Ки, яъни мен ғариби нотавондин,
 Мусофирликда бўлган ҳаста жондин.
 «Сенгаким йўқ ҳадим жонон демакка,
 Қаю жонон демакки, жон демакка».
 Нединким, сенга мунис бўлмадим ҳеч,
 Кутиб аҳволи-ҳолинг сўрмадим ҳеч.
 Фақат солдим сени доим фироққа,
 Мени элтиб даҳр сели йироққа.
 Сени андоқ нигорон, ташна қилдим,
 Ўзим ҳам юз ҳажрдин чашна қилдим.
 Неча йилдур муқиммен Машҳад ичра,
 Кўнгил нотинч замони ваҳшат ичра.
 Азиз устозу дўстлардин қолибмен,
 Меҳр кўрмай ниҳолдек сарғарибмен.
 Қаю кимлар эмиш мендин ҳадикда,
 Утарлар ҳақ деганлар кўргиликда.
 Шу хил кечмиш экан ўтмиш замон ҳам,
 Давом айлар шу тақлидда ҳамон ҳам.
 Малолига даврнинг бемалолмен,
 Жамолига етишга бемажолмен.
 Шу ўй, дардлар мени қилганда хомуш,
 Ўзингдин келди илкимга хабар хуш.
 «Анинг узрида ожиздур баёним,
 Ки, ҳар ҳарфига бўлсин сатқа жоним.
 Олиб номанг танамга қон югурди,

Дема, қонким, вужудга жон югурди».
Гулим сен демаким, бир нома ёздим,
Топай ганж деб кўнгилни бўйла қоздим.
(Гули кўзига қувонч ёши олади, кўз ёшини беихтиёр
қўлидаги гули билан артиб).

Г у л и

Шукур, бахтим кулар кун келди қошга,
Раҳм қилди магар чарх икки ёшга.
Бугун келгай Алишерим бу ёнга,
У келганда сигарманму, жаҳонга...

(Ўз севинчини қўшиққа солади).

Йўлга чиқ кўнглим, бугун ёринг келур, шодона кут,
Қўлларинг гулранг этиб, кутганда ҳам жонона кут,
Гоза қўй лабларга, кел кий арғувон куйлакни ким,
Қайси бу гулзор десин, гулзор кўриб, шўхона* кут.
Қанча йил ҳажрида чеккан заҳматинг—роҳат бўлур,
Не яширдинг кўнглингга, ундан бугун дурдона кут.
Қил табассум, яйра, кул, қўшғил чиройингга чирой.
Куйсин атрофингда ағёрлар кўриб, сўзона кут.
Шеърга сол ишқингни, дилдан куйла бор овоз билан,
Тингласин олам, висол онин, Алишерона кут.
(Гулзор этагидан кулги кўтарилиб, тўрт қиз кўри-
нади, улар гулзор оралаб, ўйнаб, лапар айтиб Гули то-
мон келишади).

(Қизлар Райҳона билан қучоқ очиб кўришади)

Б и р и н ч и қ и з

Райҳона қиз, яширган сиринг
Бугун мана билдириб қўйдинг.

Иккинчи қиз

Севги шундай, мисоли уруғ,
Қайга тушса униб чиқади.

Учинчи қиз

Қувонганинг қувонган бўлсин, энди Райҳона! (Гули
ялла бошлайди. Якка ўйин)

Гули

Яшанг орзу билан қизлар, гўзал бир муддао айланг,
Лнга етмоқ учун лозим эса, сиз жон фидо айланг.

Ибо мезонингиз бўлса, ҳаёт сўқмоқлари ҳечдур.
Адашмассиз, ибо қилган талабни сиз бажо айланг.

Ширин сўз, яхши одобу фазилат бирла ҳар доим,
Ғубор ифбатга қўндирмай, жилоланг, бебаҳо айланг.

Бу оламда кўнгили нозик, топилмас ўзга нозикроқ,
Авайлаб сўз денгу ҳар бир кўнгилини тўтиё айланг.

Бировга яхшиликдинким ёмонлик қилмаган ортиқ,
Жафо гар тортмайин дерсиз, не имкон бор вафо ай-
ланг. (Қутилмаганда Навоий кириб келади).

Навоий

Ассалому алайкум!

Қизлар

Ваалайкум ассалом!

(Бирдан ўзларига келиб, «нега серрайиб турибмиз»,
дегандек ҳар томонга тирқираб қочишади).

Навой

Тўхтанг қизлар, қочманглар, қўйманглар дўстни ёлғиз. Суҳбатингиз бузмаймен, айтар сўзим бир оғиз... (Қизлар кўздан ғойиб бўлади, сўнг Гули Навойга интилади).

Гули

Алишерим!

Навой

Сени кўрди-ю, юрак измимдин чиқиб кетди,
Шарпа бермасдин кириб, қизлар ҳам чўчиб кетди.

Гули

(таъзим билан)

Хуш келибсиз, Алишер!

Навой

Сени кўриш билан жон кирди танга,
Зим-зиё дилга ёруглик тушди.

Му си қа

Шукур минг бор, саломатким етишдим мен висо-
лингга,

Муяссар энди бўлгаймен ширин сўз, хуш мақолингга.

Гули

Менга ҳаттоки тушда илтифотингдин асар бўлмас,
Магар келтирмадинг бир бора ҳам эслаб хаёлингга.

Навой

Хаёлинг бирла тотлиқ айладим аччиқ ҳаётимни,
Хаёл эрмиш хаёл, етказмади лаҳза жамолингга.

Гули

Хаёлдин бошланур ҳар иш, хаёл тенгсиз мусаввурким
Бериб оқу қизил ранглар чу етказгай камолингга.

Навой

Тилардим баҳралар сендинки, мундоқ баҳраманд
этдинг.

Гули

Муносиб ўлмағим бахтдур, сенинг рамзу мисолингга,
Кутмоқдин зор кўнглим, унутди сени,
Унутди Алишер, дейишга етди.

Навой

Қуёшни унутиб, зулматни дерму,
Ҳаётдин заррача умидвор киши.
Менга зўр ҳарорат берди хаёлинг,
Ҳижрон ғамларини сен билан енгдим.

Гули

Саройга — фитналар кошонасига
Бормайсиз Алишер, сўз беринг менга.

Навой

Боришга мажбурмен, найлайн Гулим,
Бормасам шоҳнинг боз ортар шубҳаси.
Биласан саройга мансуб кишимен,
Бормоқни тақозо қилур анъана.

Гули

Сўраймен, ишлашга розилик берманг,
Саройсиз ҳам элдек яшамоқ, мумкин.

Навоий

Минг марта розиман саройдин четда
Ҳаёт кечиришга, қўйсалар кошки.

Гули

Қўрқамен Алишер, қўрқув дилимда,
Сақласин хатардин Сизни илоҳим.
Энди кўнглимизга тушмасин ғубор,
Ғубор ҳам кўнглимга ғирлик қилур.

Муסיқа

Нечук ошуқ била маъшуқ чекар фарёду афгонлар,
«Муҳаббат ҳажр учун» деб ё мунаққидлар чин
айтқонлар.
«Қаёндин олғай ошиқ бунчалар тоқатни» деб сўрсам,
Менга дерлар «бу мушукулга азалдин ҳамма
ҳайронлар».
Бу олам мангулик билмас, яшар ҳар нарса вақтинча;
Ки, севги васл учун дейлик, етар ютганларим қонлар.
Сенга қасд айлаганларни фалак паст айласин ҳар чоғ,
Даме юзланмасин ҳижрон, солиб кўнглима туғёнлар.
Бу ноёб умримиз кечсин ажаб дилдорлик бирла,
Бу деб чин ошиғу мошиқ, қувонсин кўрган инсонлар.

Навоий

Сен билан севинчга фарқ бўлиб кетдим.
Тонглани оллога ҳавола этдим.

Муסיқа

Кўнглимни бугун зори қолибтур,
Наврўз ила ким, ажам чалибтур.
Руҳимда баҳор ҳислари мавжуд,
Орзу етилиб, ки ранг олибтур.

Кўзимни кўзинг қилди нурафшон,
Чехрангни кўриб, тонг уялибтур.
Орзуда ҳамон ҳаволанурмен,
Ишқинг менга зўр ҳаво солибтур.
Гулбонг ила тонг оқарса, не тонг,
Куйингда кўнгил бир андалибтур.

Соғинганим шунчаки, бу ердаги ҳар нарса кўзимга ўтдай кўринур. Волидаи меҳрибон ичкаридамилар, бир кириб кўнглини хурсанд қилай. (Хосият қўлида тугун билан кўчадан кириб келади).

Гули

Ана ўзлари келиб қолдилар, тоғаларимни кўргани Бадахшонга кетган эдилар.

Хосият

Алишер, саломат бормисиз, кута бериб кўзимиз тўрт бўлди. Райҳона, тоғаларинг унамаганимга қўймай, мевачева бериб юборишди. Бу ёққа олиб кир, аравакаш ерга тушириб жетди.

Гули

Хўп, ойижон.

Навой

Мен ҳам олиб киришай, Райҳонага оғирлик қилма-син. (Бирга чиқишади. Хосият кулиб қолади).

Хосият

Бир-бирига шундай монандки:
Бир ниҳол қўйган еримда гул эмас, гулзор кўрай,
Ўзни бу гулзорга мен парвона айлаб, ўргулай.
Бирга кўрсам иккисин кўнглим тўлиб, таскин топар,
Гулга булбул тўғри келди, зоғ эмас, бахтин тилай.

Ёрлиқ қилсин ҳаётким, қизга бебахтлик ёмон,
Кўнгли шоду хонасин обод кўриб, бир шодланай.
(Гули билан Алишер сават, нақир тугун олиб кира-
дилар).

Навоий

Ойижон, қовму-қариндошлар саломат, тинч эканму?

Хосият

Ҳаммаси саломату, тинчлиги йўқ. Подшоҳ Лаъл Абу Саидни тан олмай, уруш тараддудида, ҳар кунни Бадахшонда бир тўполон, ғовға. Яна уруш бўлиши турган гап. У ердан келгунимча жоним қўлимда бўлди.

Навоий

Лаъл ҳаракатига халқ не фикрда?

Хосият

Бадахшон учун ўлишга тайёр, ҳаммаси бир ёқадан бош чиқармоқчи эмишлар.

Навоий

Яна халқ бошида мусибат, қайғу,
Яна қон шимийди тоғлар лоласи.
Яна кўргилигу уқубат, азоб,
Яна кўкка етар халқнинг ноласи.
Хону беклар тахтга чиқиб олгунча
Яхши ният қилиб, алдайди халқни.
Кейин ўша зулм, ўша ҳақсизлик
Ўлкада авж олиб, этади давом.
Фалак, сен бўлмасанг агар кажрафтор,
Олам бўлармиди ўзгача руҳсор.

Гули

Эндигина кўнглим очилганда, яна ташвиш...

Хосият

Қўй қизим, койима, бу дунё иши
Бизнинг хоҳиш билан юрмайди асло.
Алишер меҳмонинг, меҳмон олдида,
Чеҳрангга зарра ҳам қўндирмагинг гард.
Бахтингизни берсин энди худойим. Ичкарига кирай-
лик, қизим, даданг уйда эмасмилар?

Гули

Ҳали келганлари йўқ.

Хосият

Қизим, Алишерга дастурхон сол, дадаларинг келгун-
ча чой ичиб, гаплашиб ўлтирамиз. Юр.

Гули

Ойи, бугун ўлтиришга вақт йўқ, дадам «Меҳмонлар
келишади» деган. Яхшиям ўзингиз келиб қолдингиз. Ду-
гоналарим билан ҳамма ёқни саришта қилиб, нон, сом-
са ёпиб қўйдим. Энди овқатга ҳам уриниш керак.

Хосият

Тоғлик йўлларда ароба ҳам эзиб юборди, бир нафа-
симни ростлаб олай, сўнг овқатга уринамиз. (Тугунлар-
ни кўтаришиб ичкарига киришади. Навоий тез қайтиб
чиққанда Қулмуҳаммад киради).

Навоий

Қелдингизми отахон, кечикиб кетдингиз?

Қулмуҳаммад

Мен сизни кутиб қолдим, қаерда эдингиз?

Навой

Мен Мавлоно Жомий зиёратига бориб, табаррук суҳбати забтида анча ўлтириб қолдим. Андин чиқиб, сизни уйга келган хаёл қилиб, тўғри бу томон кела берган эдим.

Қулмуҳаммад

Сизнинг келишингиз шарафига уч-тўртта меҳмон айтиб юриб, Хоразмдин бугун Ҳиротга келган Мавлоно Даврий билан учрашиб қолдим. У, Сизни кўришга муштоқ экан, уни ҳам таклиф этдим. Меҳмонлар ҳозир келишади.

Навой

Отахон, овора бўлибсиз-да, кейинроқ чақирсангиз ҳам бўларди. Дарвоқе, Товонбекнинг аҳволи нечук, хабарингиз бўлмадими?

Қулмуҳаммад

Мулла Соҳибнинг айтишича кўп қийнаб ҳам сир ололмагач, Бойқарони тутиш учун тузоқ қилмоқчи бўлишиб, ҳозир унга яхши қаров буюришибтур.

Навой

Отахон, Лаълийнинг бузруквори шаҳзода Бойқаро таклифига рози бўлибдурми?

Қулмуҳаммад

Йўқ, кўнмабдур. «Мен учун Лбу Саид ҳам, Бойқаро ҳам бир гўр, улардан дўстлик чиқмайди» дебдур.

Навой

Қўполроқ бўлса ҳам ҳақ жавоб қилибдур.

Қулмуҳаммад

Алишер, яна шум хабар. Балх ҳокими Қоплонбек
Мавлоно Рожийни зиндонда ўлтирибдур, ҳамма илм
аҳли мотамда... (У ичкарига киради, Навоий ўзи ёлғиз).

Навой

Ҳар бир умрнинг ҳам кўргилиги бор,
Ёлғиз фароғатда кечган умр йўқ.
Бир куни шод бўлсанг, эртаси ғамгин,
Шоҳу гадода ҳам ўз ҳолича ғам.
Буларга чидамоқ мумкин-ку, аммо: —
Хоин, мунофиғу ғаламис, пасткаш
Бандаларнинг берган азобларига,
Қабоҳат, туҳматнинг селобларига,
Қобиллар устидан ноқобилларнинг
Ғолибона, жирканч кулишларига;
Яхшиликни оёқ остига ташлаб,
Ёмонликнинг ҳукм суришларига;
Ҳақсиз урушларнинг қирғинлари-ю,
Талон-тарожларнинг шиддатларига;
Муҳтожлик забт этган вайроналарда,
Етим-есирларнинг инграшларига,
Қандай тоқат қилиб келур одамзод?
Теппа-тескаридур жаҳон ишлари,
Бунга лол Арасту, Фаробийси ҳам,
Дунё мана шундай тузулган экан,
Тузулганда тарҳи бузулган экан,
Бўлмаса одамзод аллақачонлар,
Боши, охири йўқ қўҳна дунёни,

Жаннатга бергисиз қилиб қўярди,
Адолатни этиб, ҳокими мутлақ!
(Самандар билан Соҳиб киради).

Соҳиб

Ассалому алайкум, устоз!

Навой

(кўришади).

Ваалайкум ассалом! Келинг, мулла Соҳиб.

Соҳиб

Устоз, Сизга бир арзимас совға келтирганмен, эсдалик учун қабул қилгайсиз. (Қўйнидан китоб олиб, Навойга беради).

Бу меҳнатимнинг биринчи самараси.

Навой

Офарин, Мулла Соҳиб, ана хату мана хат, қўлингиз дард кўрмасин. Ишни Шайх Саъдийнинг «Гулистон»индин бошлаганингиз яхши бўлибдур, энди сизга панднасиҳатнинг ҳожати йўқ. Хатингиз ҳусни кундан-кун очила берсин. (Қулмуҳамад ичкаридан чиқади).

Соҳиб

Ассалому алайкум, устоз!

Қулмуҳаммад

Ваалайкум ассалом, келинг Мулла Соҳиб, хуш келибсиз. (китобни кўриб).

Мен сизни муллоо забардаст десам, бу санъатда ҳам камолингиз бўй бериб турибди.

Самандар

Бир йигитга қирқ ҳунар оз дейдилар. Мулла Соҳиб яна бир ҳунарда ҳам «камол» топиб келаётган эди, бозори унча бўлмадими, ташлади. (Самандар дастурхонни солиб, баркашни қўяди, Қулмуҳаммад нон синдириб)

Қулмуҳаммад

Қани, дастурхонга марҳамат!

Навой

(чой ича туриб)

Бизга ихлос, муҳаббатингиз учун раҳмат.

Соҳиб

Яқинда Сизни бундан ҳам ортиқроқ хурсанд қилмоқчимен, устоз.

Навой

Нима билан, билсам бўладими?

Соҳиб

Сиздан берухсат, ашъорингизни йиғиб, девон тузмакдамен, устоз.

Навой

Бир оз шошибсиз, мулла Соҳиб, ҳали девон таркиб беришга шеърларим арзимайдур.

Соҳиб

Айни вақти устоз, ўн йил бундин муқаддам Мавлоно Лутфий назаридин ўтгансиз. «Навойи нега девон тузмайдур, истаганда ўқиш мумкин бўлур эди» деб эл сўзлаганин кўп эшитдим. Уларнинг тилаги менга журъат берди.

Навой

Ундай бўлса, нима ҳам дердим, элга чашна бериб кўрайликчи, манзур бўлармикин?

Қулмуҳаммад

Албатта, манзур бўлади, Алишер.

Самандар

Дарвоқе, Алишер у кунги мўйсафид келди, Сиз ёзиб қўйган аризани олиб кетди. (Бадахший, Боғий, Даврий ва бошқалар киради).

Боғий

Ассалому алайкум, Мавлоно Навоий зерикмаяптиларми?

Навой

Хотиржам бўлсинлар, қалам зерикшига қўймайдур.

Қулмуҳаммад

Алишер, мана азиз меҳмонимиз Мавлоно Даврий, танишинг. (Даврий қучоқ очиб кўришади).

Даврий

Ҳазалларингизни ўқиб, ўзингизни бир кўришга муштоқ эдим.

Навой

Хоразм лазгиларидек шўх ашъорларингизни ўқиғонмен, сиз била кўришганимдин ғоят хурсандмен.

Қулмуҳаммад

Марҳамат ўлтиринглар. Хўш, Алишер, у чолнинг бошига қандай кулфат тушибдур?

Навой

Бир муттаҳам «Бу жой менинг бобо меросим» деб даъво қилса, қози чолнинг уй-жойини унга ҳукм қилиб берибдур, адолатни қаранг. Даъвогарни маҳалла оқсоқоллари ҳам танимайдур эмиш.

Самандар

У баттол қозига бирор нарса чўзгандур-да, ўзи чўзилиб турган чол қозига нимасини чўзади. Замонамизда ришват олдида адолат бир пул бўлиб қолди.

Навой

Балли... Аммо бунинг бошқа сири ҳам бор. Яъни у бечорани кимдир мен билан Бойқарога алоқадор деб етказибдур.

Қулмуҳаммад

Сизни бундоқ жанжаллик ишларга аралашмаганингиз маъқулмикин, Алишер...

Навой

Ҳақ гап учун бошимга не келса розимен.

Боғий

Шоҳимиз ҳамиша ҳақ томонда, ҳақ ноҳақ бўлғонини Мавлоно Навоий айтсалар, шоҳимиз хурсанд бўладилар.

Бадахший

Сиз айтгандек бўлса кошкийди, Мавлоно Боғий, ҳақ эгилади, букилади—синмайди, деймизу баъзи ишларда парча-парча бўлиб кетяпти. У кунги ҳоким жиноят, зулмни ҳаддидан оширган, ўзингиз кўрдингиз, нима жазо берди—Мавридин олиб, Машҳадга ҳоким-қилди. Яхшиси

сиёсатни қўяйлик, Мавлоно Қулмуҳаммад, у кунги ашулани меъёрига етказдингизми? (Қайта дастурхон солинади).

Қулмуҳаммад

Тайёр, бир назаринглардан ўтказиб олсам яхши бўлурди.

Бадахший

Эшитайлик бўлмаса.

(Муסיқа)

Ўзга бўлди ёр меҳри менда боқийдур ҳануз,
Нотавон кўнглимда ул ой иштиёқийдур ҳануз.
Гарчи ўзга ёр истар хотирим бордур валек
Жон анга манзил, кўнгул онинг висоқийдур ҳануз.
Ғайри ишқи, кўнглим уйинда нечук қилғай нузул,
Қим хаёли маскани кўзим равноқийдур ҳануз.
Ишқ-ила май таркин эй носих не нав айлай қабул,
Қим кўнгулга орзу ул турфа соқийдур ҳануз.
Эй Навой, гарчи мени меҳрсиз дер эрди ёр,
Ўзга бўлди ёр меҳри менда боқийдур ҳануз.

Боғий

Офарин, Мавлоно! Руҳимизни аллаловчи ажойиб замзама бўлибдур.

Бадахший

Шундай оромбахш куй қўшиқларимизни эшитмоқни Шайхулисломга, қўшилиб, мунажжим ҳам гуноҳ санганига ҳайронмен.

Навобий

Бу завқдин маҳрум кишилар муסיқа эшитишни гуноҳ дейдилар. Нега бўлмаса араблар «Қуръон»ни куйга

солиб, қироат қилишади? Дунё мусиқадан иборат, ҳар бир иш-ҳаракатда ҳам оҳанг бор. Уни тинглай билиш керак.

Д а в р и й

Ундай димқиқан кишиларга санъат хайф.

Б о қ и й

Бу мунажжим шоҳимизни ҳам ваҳимага солгани солган. Оғзидан сафар, жанг, қон тушмайду. Мавлоно Навоий, Сиз мунажжимлар сўзига ишонасизми, йўқми? Бу соҳани унча ақлим олавермайди. Булар ҳам илмга кирадурми?

Н а в о и й

Улар ўз қўлидаги бир анорнинг неча парда, неча хонаси бор ва ҳар парда, хонасида неча донаси бор, билмайдилару, ўзидин лак-лак минг масофа йироқдаги осмон жисмларидан сўзлайлар, ўн сўзидин иттифоқо бири ҳам рост эрмас. Уларга инонмоқ ғофилликдур. Шоҳлар оқил, донишмандларнинг фикр, маслаҳатига суянишлари лозим:

Шоҳеким, ахтад ўлса дурри тожи,
Дуо дуррига кўндир эҳтиёжи.

Б о ғ и й

Шоҳеким, ахтар ўлса дурри тожи,
Дуо дуррига кўндир эҳтиёжи, офарин!

Б а д а х ш и й

Офарин, Мавлоно Навоий, ғоят гўзал маъно, бу дур қачон хаёлингизга илинди?

Навоий

Мавлоно Бадахший, мен улуғ бир ишга қўл урмоқ-
чимен, ҳаёт ва давлат борасидаги мулоҳазаларим бу-
нингдек ғунча очганларини пароканда бўлса ҳам ёзиб
борамен. Ул улуғ ишга тутинганимда аларни ўрнида иш-
латурмен. Аммо буни турк тилида ёзиб, анинг имкони-
ни кўрсатурмен.

Боғий

Сўз «Хамса» борасида борурми? Низомий, Деҳлавий-
ларга пайравлик қилар эканлар-да.

Навоий

Жаҳонда гул кўпу, гулзор ҳам кўп,
Алардин гул териш осон эмас хўб.
Доғимен ҳам яратсам тозо гулзор,
Гулу тарҳи алардин ўзга зинҳор.
Шу ниятда терурмен бу сифат дур,
Битиб, ул бўлса тонг йўқ элга манзур.

Қулмуҳаммад

Алишер, ҳамиша ниятингиз ёр бўлсин, бу билан
халқимизни жаҳонга танитурсиз.

Бадахший

Шундайку-я, мавлоно Қулмуҳаммад, аммо дарвеш,
қаландарлар авжига чиққан Абу Саид замонида ният
ғунчасининг очилиши амри маҳол...

Даврий

Ниятингиз гўзал, Мавлоно Навоий. Инсон гўзал та-
биат бағрида яшаб ўзи гўзаллик яратади. Гўзаллик —
бу мангулик.

Бадахший

Мана шу мангулик ҳақида мушоира бўлса, Алишер, Мавлоно Даврий сиз билан мушоира қилиш иштиёқида...

Қулмуҳаммад

Ҳай, ҳай жуда соз, шеърий мусобақани бошланглар, эшитамиз.

Боқий

Жон қулоғимиз сизларда, қани Мавлоно Навоий сиз бошлаб беринг. Азиз меҳмонимиз бошласинлар, чунким Навоий биздин улуг ва пешқадам.

Меҳмонлардан бири

Меҳмон бошлагани маъқул, мезбон бошлаш одобдин эмас. (Даврий мушоирани бошлайди).

Даврий

Фатҳ этди жило тобида оламни гўзаллик,
Мафтуни қилиб қўйди ҳар одамни гўзаллик.

Навоий

Небахтки, солур кўнглима умид ила брзу,
Ҳар ёна пароканда қилиб ғамни гўзаллик.
(Ҳар бири ўқиганда «ҳай-ҳай, балли, офарин!» дейн-
шиб туришади.)

Даврий

Кўнглима фарах бергуси қай сорига боқсам,
Жонона қилур кўзлара ҳар дамни гўзаллик.

Навоий

Жонима ҳузур етгуси ҳар лавҳасидин ким,
Юргузди равон мадҳида ҳомамни гўзаллик.

Д а в р и й

(Анча гўхталиб, аранг ўқийди)

Инсонни қилай дасти баланд, қиммати олий,
Деб берди кўп афсонада Ҳотамни гўзаллик.

Н а в о и й

Кўрдим ўзи бўлмиш мени ёримда мужассам,
Мазмунга кириб, созлади номамни гўзаллик.
(Даврий ҳозиржавоблик қилолмай қолади)
Ҳар яхши фазилатки, эрур бизда муҳайё,
Ургатмиш экан барига одамни гўзаллик.

Д а в р и й

Ғолибсиз Мавлоно Навоий, ўйлаганимдин ҳам зиёда
бўлиб чиқдингиз, офарин! (Кўчадан биров чақиради)

Х а б а р ч и

7 Оға Қулмуҳаммад, ҳо оға Қулмуҳаммад!

Қ у л м у ҳ а м м а д

(Эшикни очиб)

Келинг, амири хабар! (Хабарчи киради)

Б а д а х ш и й

Не хабар келтирдингиз, хушми, нохуш?

Х а б а р ч и

Хуш, нохуш хабардин худо сақласин.

Эҳ-ҳе, жамоат жам экан-ку. Абу Саид Мирзо Ҳазрати олийлари, Мавлоно Навоийни ҳузурига сўрадилар.
(Навоий жим. Суҳбат бузилади, аста чиқа бошлайдилар)

Х о с и я т

(ичкаридан қараб)

Дадаси, тинчликми?

Қ у л м у ҳ а м м а д

Тинчлик, Алишерни саройга чақирибтурлар.

Х о с и я т

Илоҳим тинчлик бўлсин, Алишер. (Ҳамма Навойни кузатишга чиқади. Гули Навойни останада тўхтатади).

Г у л и

Алишер!.. Борманг!.. Юрагим ғаш, саройга борманг, Алишер!..

Н а в о и й

Йўқ, менинг боришим керак. Тўғри келса, у билан юзма-юз сўзлашадиган гапларим бор.

* * *

II.

(Иккинчи кўринишнинг айнан ўзи, тахтгоҳда ҳеч ким йўқ. Қабулхонага Бадахший билан Навой сўзлашиб кириб келади).

Б а д а х ш и й

Мавлоно Навой, мен Сиздан бениҳоят миннатдормен.

Н а в о и й

Мен ёш бўлсам ҳам сизни ўзимга катта дўст деб билурмен. Дўст-дўстга изҳори миннатдорлик қилиши дўст-

лик ойинига сизмас. Баъдаз, мен унга лойиқ иш ҳам қилганим йўқ.

Бадахший

Абу Саид Мирзо тарихини назм қилдим, они биринчи Сиз ўқидингиз. Берган маслаҳатларингиз билан китоб нуқсондин холи бўлди.

Навой

Мен муборак хотирларидин фаромуш бўлган саҳварнигина эслатдим.

Бадахший

Фаромушлиғимдин эмас, билмағонимдин эди. Сиз мени уятлик бўлишдин сақлаб қолдингиз. Мана Мавлоно Навой, китоб хаттот килкидин чиқди, кўринг, Мулла Соҳиб қаламига мансуб. (Навой варақлаб кўради)

Навой

Офарин, қутлаймен, тарих назмга кирди, яъни тилга кирди. Мулла Соҳиб санъати ҳам хўб очибди китобни.

Бадахший

Бугун шоҳимизга тақдим қиламен.

Навой

Мавлоно Бадахший, китобни битириб, қушдай енгил бўлдим демасинлар, шоҳимиз олдидан жуда вазмин бўлиб чиқишлари ҳам бор, ҳали...

Бадахший

Вазминлик ҳам ҳар хил, яхши маънодагиси бўлсин, ишқилиб. (Бош вазир киради).

В а з и р

Ассалому алайкум, Мавлоно Навоий, ҳамон кечаги ғазалингиз завқи билан юрурмен. Еддош бўлиб қолди:

Кезармен куйида йиллар назар ҳолинга солғай деб,
Агар ўлтурса, қоним ранги тупроғида қолғай деб.

Навоий бенаволиғ бирла доим май ичар, бир кун
Наво нақшини даврон мутриби базмида чолғай деб.

Албатта наво нақши базмда чолинур, Сиз қилган
муддаоингизга етурсиз, офарин. Бундай ранггин ғазал-
лар бўлса бизни бебаҳра қўймағайсиз.

Н а в о и й

Муҳтарам вазир, бу шунчаки машқ, юксак баҳога ар-
зимайдур. (Боғий киради)

В а з и р

Қани энди, бошқа сарой шоирларимиз ҳам шундоқ
машқ қилишса, Сизнинг машқингиз қуйма. Нима борада
баҳс қилаётган эдинглар, сўзингизни ҳам бўлдим.

Б а д а х ш и й

Варизи азиз, Сиз бошлаган шу баҳсдин яхши баҳс
бўлмас.

Б о ғ и й

Улуғ вазиримиз шеърятни ғоят нозик тушунади.
Андин Мавлоно Навоий ғазалларига юксак баҳо берди-
лар. Дарвоқе, Мавлоно сизни жаноб Орғунбек йўқлаёт-
ган эдилар. Ўзлари девонхонада ўлтирибдилар. (Навоий
чиқиб кетаётганда)

В а з и р

Мавлоно Навоий, янги битилган ғазаллар бўлса ўқиб
турайлик.

Навой

Муҳтарам вазири муаззам, шоирга назмини қадрловчидин ортиқ киши бўлмас, сизда иштиёқ бўлса, бизда ғазал деҳқончилик.

Вазир

Шеър завқидин бебаҳралик-ҳаётга бегоналик. Ундоқ бўлмоқдин олло сақласин. Мавлоно Боғий сиз мен билан юринг. Иш бор. (Бадахший, Навоий чиқади).

Боғий

Хўб бўлади, жаноб Вазир. Не хизматлари бўлса тайёрмен. (Вазир Боғийни тахтгоҳга етаклайди)

Вазир

Мен сизга ҳайронмен, Мавлоно. Ҳар ерда ҳозирсиз, оёқ ҳам сиздин рози бўлмаса керак. Ижод қунт билан бўлади. Кейинги вақтларда ажойиб қасида, ғазаллар ҳам битмай қўйдингиз, шеърий анжуманларда ҳам ўрингиз йўқ, сиздин нуқул, узр эшитамиз. Бу ҳолнинг боиси не, билсам бўлурму?

Боғий

(Унғайсизланиб) Ҳақ гапни айтдингиз. Вазири муҳтарам, Мавлоно Навоий Ҳиротга келгандин бери суҳбатидин айрилгим келмайди. Устознинг ҳар бир ғазали мен учун мактаб.

Вазир

Урганиш учун Навоийга соядек эргашиш шарт эмас, ўқиб билиш лозим. Шоҳ кутубхонаси қўлингизда, сиздаги бу имконият Навоийда йўқ. Биз сизни ижодда Навоий билан баслаша олишингиз тарафдоримиз. Аъло Ҳазрат ҳам сиздин шуни кутади.

Б оғ и й

Навойга бас келиш қийин, у туғма қобилият эгаси.
Уни мен устоз деб биламен.

В а з и р

Агар шундай бўлса, ўзингизни ҳам, устозни ҳам тинч
қўйинг. Ултириб ижод қилинг, соҳиби девон бўлишга
ҳам ёшингиз етди. Биз ёрдамга ҳамиша тайёр!

Б оғ и й

Илтифотларидин мамнунмен.

В а з и р

Бизга «Қобуснома»ни топдириб қўйсангиз, яна бир
ўқимоқчимиз.

Б оғ и й

Хўб бўлади, улўф вазир! (Боғий чиқади).

В а з и р

(ёлғиз)

Бизда иш усули ёмондин-ёмон,
Ҳар ким ўзига бек, ўзига хондир.
Амалга миндими, қилдайин илон,
Оз кунда бўлади ғовлаб аждаҳо.
Шоҳимга неча бор айтдим бу ҳақда,
Сарҳуш бошларида турмайди асло.
(Бошқа эшикдан ички навкар киради, қабулхонага
сарой аҳли йиғила бошлайди).

Н а в к а р

Олам паноҳ шоҳимиз ташриф буюрадилар.

В а з и р

(Қарсак чалади, эшик оғаси киради) •

Аркони давлату аъёнлар кирсин, шоҳимиз ташриф буюрадлар. (Эшик оғаси чиқиши билан сарой аҳли кириб, ҳар қайсиси ўз даражаларига кўра жой олиб, қуллуқ билан саф тортишиб турганларида шоҳ тахтгоҳга кириб келади).

С а р о й а ҳ л и

Шоҳимиз бўлсин омон, бўлсин омон,
Тургунча токи жаҳон, токи жаҳон.

(Шоҳга ҳамма эгилиб таъзим бажо қилади, шоҳ баъзиларига қараб, бош қимирлатиб бориб, тахтга ўлтиради. Жимлик чўқади).

А б у С а и д

(Асабий) Бу нима сукут, бу нима паришонлик, Бадахшон воқеасидин шунчалик саросимага тушдингларми? Мен Бадахшон тахтининг меросхўрларини бешикдагисидин тортиб, оёқларини судраб қолганларигача қиличдан ўтказамен.

Б е к

Шоҳим, Бадахшон асрлардин бери дахлсиз бир ўлка. Унинг тинчини Искандар ҳам, бобонгиз буюк Темур ҳам бузмаган. Сиз ҳам бузмасангиз яхши бўлур эрди.

Я н а Б и р и

Уларга расман бўлса ҳам мустақиллик берилмаса тинчимайди...

А б у С а и д

Бадахшон беклари менга қарши туғ кўтарди, мен ҳам туғ кўтариб, устига қўшин тортамен. Нега, Орғунбек кўринмайди. Сардор!

Сардор

Бадахшонни қоғозга туширмакда эди. (Чапак чалади, ҳамма чиқади, эшик оғаси киради).

Абу Саид

Тез Орғунбекни чорланг. (Эшик оғаси чиқади).

Сардор, сиз сафар ҳозирлигини кўринг, эртага тонгдин йўлга чиқурмиз.

Сардор

Қўшин фармони олийларига маътал. (Чиқади).

Абу Саид

Вазир, сафар тараддудини кўринг, озиқ-овқатга белгиланган кишиларга ёрлиқлар ҳозирланг.

Вазир

Маъқул, Шоҳим. (Вазир чиқиши билан Боғий кириб, шоҳ оёғига етгудек эгилиб, таъзим қилади).

Абу Саид

Мавлоно, Бойқаро қароргоҳи қаерда эканини билдингизми?

Боғий

Айтишларича, Шаҳзода бу ёқдин умидини узиб, Дашти-қипчоқ томон кетибдур.

Абу Саид

Бойқаро, Навоий, Бадахшон жонимга бало бўлди... (Қарсак. Эшик оғаси киради)

Навоийни чақиринг. (Эшик оғаси чиқади, шоҳ ўйга ботади. Навоий таъзим билан кириб)

Навой

Чақиртирган экансиз, аъло ҳазрат.

Абу Саид

Алишер, келинг! — Машҳаддин келганингизга ҳам анча бўлди, аммо зиёрат қилай демадингиз.

Навой

Бир бор бўлган эдим, эътиборларига сазовор бўлмадим, нечора, Ҳиротда фақирона яшаб турибмен.

Абу Саид

Бу сўзларингиздин эмас, шеърларингиздин ҳам биздин хафалингиз маълум, Алишер!

«Шоҳиким ахтар ўлса дурри тожи,

Дуо дуррига кўптур эҳтиёжи»—

Бу маъно менга аччиқ киноя эмасми?!

Навой

Сизга эътиборсизлигимдин хафа эмасмен, бунинг сабаби сизга ҳам, менга ҳам маълум. Шеърда эса, шоҳлар донишманд сўзига қулоқ бериши айтилган, холос.

Абу Саид

Биз сизнинг ҳозирги хатти-ҳаракатларингиздин ҳам хурсанд эмасмиз.

Навой

Мендин қандай бежо хатти-ҳаракат зоҳир бўлди экан, билсам бўлурму, аъло ҳазрат?

Абу Саид

Машҳадда навкарларимизга тиг кўтариб, Бойқарони ҳимоя қилдингиз, бу ерда эса, яна Бойқаро билан маҳкам алоқадасиз.

Навой

Шаҳзода Бойқаро қадрдон дўстим,
У билан ўқидим ва бирга ўсдим.
Шаҳзода баъзида Машҳад келарди,
Меҳмоним бўларди, суҳбатлашардик.
Бир бор келганида тўғри, тиг ушлаб,
Мезмон сифатида ҳимоя қилдим.
Ҳиротга келгандин бери бир қатла,
Шаҳзодани кўрган эмасмен, ҳазрат.

Абу Саид

Бизнинг орамиз бузилиб турган бир чоғда сизнинг
Бадахшон шаҳзодаси Лаълий ва бошқа нуфузли киши-
лари билан алоқангизни нима деса бўлади?

Навой

Тўғри, Лаълий келди икки бор буён,
Шеърин ўқиб бериб, маслаҳат олди.
Бошқалар ҳам келди, аммо орада
Давлат, сиёсатдин сўз бўлгани йўқ.

Абу Саид

Бизнинг давлат тутимимизни адолатсизликда айблаб,
Қулмуҳаммад, Бадахшийларни хаёлий адолатингиз би-
лан йўлдин оздирдингиз.

Навой

Мавлоно Бадахший, Қулмуҳаммадни,
Йўлдин оздиришга ёшлиқ қиламен,
Ақл, тажрибаси мендан кўра кўп.
Адолат ҳақида гапирганим рост.
Ҳоким, бекларингиз кемирувчидир,
Қўшин, солорингиз емирувчидир,

Салтанатда ўн йил бўлсангиз ҳамки,
Бир бино Хиротда бўлмади бунёд,
Бир ўйлаб кўрингчи, Аъло Ҳазратим!
Тахтга чиққан кундан то бу чоққача,
Нималар қилдингиз сиз Хуросонда?
Эл учун равон йўл қурдингизми, йўқ.
Ариқлар қазиб, сув бердингизми, йўқ.
Хоноқо, мадраса очдингизми, йўқ.
Дилларга маърифат сочдингизми, йўқ.
Солдингизми бирор дарёга кўприк —
Йироқ элдан келган карвон ўтқулик.
Боғу хиёбон ҳам этганингиз йўқ,
Санъатни қадрига етганингиз йўқ.
Чунки сиз шубҳада, от устидасиз,
Исённи босай деб қўшин сурасиз,
Бу билан салтанат бўлмас мустаҳкам
Балки инқирозга юз тутар ҳар дам.
Шундай эмасмикан, Аъло Ҳазратим!

А б у С а и д

Кўп тилга эрк берманг, ёшсиз Алишер,
Бу аччиқ сўзлар ҳам шубҳамга далил.

Н а в о и й

Ҳар нарсадин чўчиш, ҳадиксирамоқ,
Аъло Ҳазратларга ярашармикан?
Ҳар хил гумонларни алангалатиб,
Кўрсатмоқ ғаламис одамлар иши.
Улар, жуда тубан пул бандалари,
Мени бугун сизга сотган эканлар.
Эртага сизни ҳам сотиши шаксиз.
Тахту бахтингизга беғаразмен, Шоҳ,
Душманликни мендин кутмангиз асло!

Асли менга сизу Бойқаро ҳам бир.
Бўлса бас элда бир адолатли шоҳ?

Абу Саид

Хўш, сиз айтган адолатли шоҳ Бойқародин чиқадими?

Навоий

Эҳтимол Бойқародин чиқур ёки бошқа бир шаҳзодадин. Фақат адолат-салтанатни ларзадан сақлаб қолиши мумкин, аъло ҳазрат!

Абу Саид

Бас қилинг, агар халқ орасидаги обрўйингиз бўлмаганда сизни ҳозир жаллод илкига топшиурдим, чиқинг, даргоҳимдан!

Навоий

Қуллуқ! (таъзим билан чиқади).

Абу Саид

Шошмай тур, ғазалингдай дарбадар қилиб қўйиш қўлимдан келади. Қандай йўсин билан бу тадбирни амалга оширсам экан, бошим ҳам қотди. (Боғий киради). Бормисиз, мавлоно! Навоий дабдала қилган кўнглимни тиклашга йўл, тадбир топинг.

Боғий

Ўзим ҳам шунинг ҳаракатида эдим. Қарангки, остонангизга тадбир ўз оёғи билан келиб қолди. Бу тадбир, Навоийнинг руҳий оламига ларза солади.

Абу Саид

Қандай тадбир? Ким келди?

Б О Г И Й

Балхдин дўстим Қоплонбек келди, унинг бу хилда
Ҳиротга тез келиш бўлиб қолганининг сабабини била-
сизми, шоҳим?

А б у С а и д

Йўқ. Бирор сабаби бор эканми?

Б О Г И Й

Қоплонбек, ошиқ.

А б у С а и д

Кимга?

Б О Г И Й

Навойнинг севгилисига, Навоий Ҳиротга келгандин
бери... рашк ўтида ёниб, қилар ишини билмай юрибди.
Ҳиротга ора кунда бир келиши шундан, шоҳим.

А б у С а и д

(Ў й л а н и б)

Бу жуда соз. Ўзи қани?

Б О Г И Й

Шу ерда, ҳозир кирса керак. (Эшик оғаси кириб).

Э ш и к о ғ а с и

Балх ҳокими Қоплонбек кирмоқ тилайдир.

А б у С а и д

Айтинг, кирсин. (Эшик оғаси чиқади)

Сиз чиқиб туринг, у билан ўзим сўзлашурмен. (Қоп-
лонбек кириб, шоҳга таъзим қилади ва Боғий билан қу-
чоқлашиб кўришади).

Қоплонбек

Дўстим қалайсен, қишлоқиликдин қутулай дедингми? Анча ранда еган кўринасен, хурсандмен.

Абу Саид

Дўстингиздин мамнунмиз (Боғий чиқади).
Қўлга олинган исёнчиларни олиб келдингизми?

Қоплонбек

Олиб келиб, Ихтиёрдин қалъасига топширдим.

Абу Саид

Айтилган, бошқа нарсалар-чи?

Қоплонбек

Исёнчиларнинг уйларига ўт қўйдим, Рожийнинг асбоб-ускуналари билан китоб, ёзувларини куйдирдим. Элдан жарималарни ундирдим, ўз бисотимдан ҳам қўшиб, хазинага ўн минг динор топширдим. Давлатингиз қўрасига йигирма беш минг от, эллик минг қорамол ҳам киритдим, шоҳим.

Абу Саид

Менга сизнинг мана шундай содиқ, кордонлигингиз ёқади. Қоплонбек Ҳиротга серкелиш бўлиб қолдингиз, тинчликми ўзи?

Қоплонбек

Бир қизга кўнглим кетган, одам юборсам, отаси «бош берк» деб кўнмади. Кейин билсам Навойга бермоқчи эмиш. Отасининг обрўйи зўрлигидан ортиқча сўз дилмай, ўзимни еб юрибман, шоҳим. Бу иш сизнинг марҳаматингиз билан битади.

Абу Саид

Қизнинг отаси ким?

Қоплонбек

Ҳофиз Қулмуҳаммад.

Абу Саид

Биз у қизнинг ҳарамимизга арзигулик гўзаллигини билсак ҳам сизга бағишладик. У ёғи ўзингизга боғлиқ.

Қоплонбек

У ёғи деганингизга тушунмадим, шоҳим.

Абу Саид

Ошиқ бўлсангиз ўртадаги ғовни олиб ташлайсиз.

Қоплонбек

Навоийни-я?!

Абу Саид

Ҳа, Навоийни, у ҳозир сизга ғов бўлса, бизнинг Салтанатимиз душмани. Бошқа одам қўли билан эмас, ўз қўлингиз билан олиб ташлайсиз, токим, ўзга киши билмасин. Бу сир иккимиз орамизда қолур.

Қоплонбек

Ундай бўлса, бугунни эртага қолдирмай ўртадан олиб ташлаймен. Ўзларидан ҳайиқиб юрган эдим.

Абу Саид

Гап битта!

Қоплонбек

Қачон иккита қилиб юрувдим, менга бундан осон иш йўқ, шоҳим.

Абу Саид

Балли, гов олингандан кейин—тўй. Энди тезроқ эски ҳунарингизни ишга солинг!

Қоплонбек

Марҳаматингиздин хурсандмен, шоҳим. (Қоплонбек чиқади).

Абу Саид

Бу режа соз бўлди. Агар мен уни фармон билан ўлдиртисам, унинг ўлиги ҳам бошимга бало бўларди. (Қарсак. Эшик оғаси киради).

Хайрият, Навойдин қутулдим. Қоплонбекнинг қўлидан ҳеч ким соғ чиққан эмас, энди Товонбекни кўндирсам бас. Зиндонбегига айтинг, Товонбекни келтирсин. Боғий билан Орғунбекни чақиринг.

Эшик оғаси

Ҳозир Шоҳим. (Чиқади, Боғий киради).

Абу Саид

Бойқаро қароргоҳи ҳозир қаерда эканини билдингизми?

Боғий

Шаҳзода буёқдин умидини узиб, Дашти Қипчоқ томон кетибдур.

Абу Саид

У тахт атрофида парвона, яна лашкар тўплаш билан овора, уни йўқотмагунимизча хавфдин қутулмаймиз. Товонбекни рози қилолсам, сиз у билан Бойқаро овига борасиз.

Богий

Жоним билан, айниқса одам овига суягим йўқ, шоҳим. (Соч, соқоли ўсган Товонбекни қўллари боғлиқ ҳолда олиб киришади).

Абу Саид

Товонбек, мана анча вақт зиндонда қолиб кетдингиз, етар қайсарлик, ёки умрингизни зиндонда чиритурмисиз?

Товонбек

Шоҳим, бу дунё нашъу намосидин воз кечганмен, менга қаерда бўлишимнинг фарқи йўқ, худо ҳар ерда ҳозир!

Абу Саид

Хоразм мулки яна ўз қўлимда. Шаҳзодангиз ҳозир Дашти Қипчоқда тошбақа овлаб юрибдимиш. (Кулади).

Товонбек

Менга айтишди, Шаҳзода Хоразмга босқин қилганда мен Ҳиротда эдим, шоҳим!

Абу Саид

Узингизни жуда ҳам гўлликка солманг, сиз уруш тарhini тузиб бериб, бизни чалғитиш, пойтахтда ҳам фитна кўзғатиш учун келгансиз.

Товонбек

Бу энди шоҳим, шубҳангиз оқибати.

Абу Саид

Сардор, Бойқарони қўлга туширишга ёрдам берсангиз, Сизни қўшинимга лашкарбоши қилурмен.

Товонбек

Ҳозир менга шоҳим, худодин ўзга ҳеч ким ва ҳеч нарсанинг кераги йўқ.

Абу Саид

Маңа бу киши билан овга бирга борурсиз. (Товонбек Боғийга безътибор қарагандек бир неча бор қарайди)

Товонбек

Олло таоло олдида гуноҳим етарлик, андин мен тоат-ибодат била карамига муяссар бўлмоқ йўлига кирдим. Шоҳим, овора бўлманг, мендин ҳеч нарса чиқмайди. (Орғунбек қабулхонага Навоий билан кириб, уни чеккароққа олиб бориб, паст овоз билан)

Орғунбек

Алишер, мени огоҳлантириб сўнг саройдин чиқинг, иш бор.

Навоий

Хўб бўлади Бек оға. (Орғунбек тахтгоҳга киради)

Абу Саид

Орғунбек, Товонбек билан танишсиз-а?

Орғунбек

Авваллари қуролдош дўст эдик, кейин йўлимиз бошқа-бошқа бўлиб кетди. Бу ҳам изламади, мен ҳам. (Товонбек жим).

Абу Саид

Тўғрими, Товонбек?

Товонбек

Йўл бошқа бўлгандин кейин излашиб нима қилардик.

Абу Саид

Мана Орғунбек менда обрўли сардор. Бадахшонга ҳокими мутлоқ. Сиз нега менга хизмат қилишни истамайсиз, мен Самарқанд тахтига чиққанимда ҳам саройдин кетиб қолдингиз. Ҳирот тахтига ўлтирганимда ҳам шундай бўлди. Хатто саройга чақирдим, келмадингиз. Бунинг бирор сири борми?

Товонбек

Сиз жоҳил, худбин, субутсиз, ҳарбий ишга нўноқ, қуруқ шуҳратпараст шоҳсиз, сиздин мамлакатга ривож йўқ. Шу боис сиздин бош тортдим.

Абу Саид

Тилингни торт, баттол! Сен Шаҳзодаларга тиф кўтарган, нобакорсен, Абдулатифхоннинг қатлида ҳам қўлинг борлигин эшитғонмен.

Товонбек

Мен падаркуш Абдулатифни қатл этишда қатнашган бўлсам мени тарих бағишлар. Аммо сиз унинг атрофида парвона бўлиб, маърифат қуёши ҳазрат Улуғбек жонига қасд қилғонлардин бирисиз. Тарихда номингиз қаро билан ёзилур.

Абу Саид

Туҳмат, оғзингни юм, кўрнамак!

Товонбек

Улуғбек тарбиясида ўсдингиз, нашъу намо кўрдигиз, анга вафо қилиш ўрнига шуҳрат деб фитначиларга қўшилдингиз, сизни кўрнамак деса бўлади.

Абу Саид

Ҳатто ҳамма Улуғбек Ҳазратнинг ўлигидан ҳам юз ўгирганда, мен эҳтиром қилиб, кейинча бўлса ҳам ош, худойи, хайри-эҳсонларини шоҳона қилиб бердим.

Товонбек

«Улуғ ниятли» қотил ниятига етгач, ўз қурбонининг хотирасини улуғлаши, ҳатто шубҳалар тилини лол қилиш учун гўри устига мақбара қурдириши мумкин.

Абу Саид

Олинг, кўзимдин йўқотинг, эртага шаҳарга жар солиб, дорга осдирурмен, токим, овозаси Бойқарога етсин!

Товонбек

Худо йўлига киришим ўлимимга тайёрлигимдур. Мени дор билан қўрқита олмайсиз. (Товонбекни навкарлар олиб чиқади. Шоҳ ўзини бир оз тутиб)

Абу Саид

Орғунбек у ердаги қўшин аҳволи нечук?

Орғунбек

Талофатлар, ҳалок бўлганлар кўп, чегарагача чекиниб келдик. Гарчи Бадахшонликларнинг қўли баланд бўлса ҳам ўз сарҳадидан бери ўтмади. Уша ерда истеҳком қилиб турибмиз. Бир мингдин ортиқроқ қилич қолди, шоҳим.

Абу Саид

Бадахшонни қоғозга туширган бўлсангиз ҳамма сардорларга кўчиртириб беринг. Довулбекни қўшини билан саҳарда йўлга чиқасиз. Қўшинимизнинг Жуванғаридан ҳаракат қиласиз.

О р ғ у н б е к

Иншоолло, шоҳим. (Орғунбек чиқади).

А б у С а и д

Товонбекдин иш чиқмади. Бу балолар тинкамни қуритди.

Б о ғ и й

Бойқаро, Бадахшон хайрихоҳларини ўзингиздин қанча тез нари қилсангиз, шунча тез балодин халос бўласиз, марҳаматли шоҳим.

А б у С а и д

Уларнинг эҳтиёт чорасини кўриб қўйгонман.

Б о ғ и й

Бош вазирнинг ҳам сизга зиғирча садоқати йўқ. Унинг Навойини мақташлари, оғзининг адолат тушмай бекларингизни ёмонлаши андин далолат берур.

А б у С а и д

Бизга садоқатингиз эвазига Домғон мавзуидин ўн та-ноб ер ва бир мевали боғ июнат қилдик.

Б о ғ и й

Бечорапарвар шоҳимиз омон бўлсинлар, иншоолло қулингиз қулликни ўрнига келтиргусидир.
Мадҳига ожиз қалам, шуҳратли султон шоҳимиз,
Бу муборак остон ўлгунча саждагоҳимиз.

А б у С а и д

Офарин, ҳозиржавоблик қилдингиз.

Б оғ и й

(Овозини пасайтириб)

Боқи сўз шулким: эҳтиёт чорасини кўрганларида дўстим ошиқ бўлган гўзал қушни чўчитиб юбормасалар; керак бўлиб қолур. Оти Гули, Гули бўлганда қандоқ, Бадахшон Гули!

А б у С а и д

Моҳилиқонни чўчитмаймиз. Энди бир сўнгги тадбир бор, они амалга ўзингиз оширурсиз.

Б оғ и й

Қандай тадбир, шоҳим?

А б у С а и д

Ўзингиз Бойқаро олдиға, Навоний юборғон бўлиб бо-
рурсиз.

Б оғ и й

Ғоят қалтис тадбир, шоҳим!

А б у С а и д

Биз сафардин музаффар қайтганда, Бойқаро зиндонимизда бўлса, қўшалоқ зафар бўлади. Унда биз сизни амр қилиб кўтарурмиз.

Б оғ и й

Муборак ниятларидин шодмен, иншоолло, ҳаводис айтганларидек воқе бўлур.

А б у С а и д

Сизга олло ёр бўлсин.

Б оғ ий

Шоҳимиз тахтлари пойдор бўлсин! (Қарсақ, эшик оғаси киради)

А б у С а и д

Бизнинг қабулимизни кутган ким бор, кирсин.

Э ш и к оғ а с и

Мавлоно Бадахший, сизни хурсанд қилмоқчи, шоҳим.

А б у С а и д

Бу ҳам айниди, бир кўзини очиб қўяй. (Эшик оғаси, Боғий чиқиб, Бадахший киради)

Б а д а х ш ий

Ассалому алайкум, Аъло Ҳазрат, шарафли тарихингизни назм била ёзиб биткардим, марҳамат қилсинлар! (Китобни икки қўллаб шоҳга таъзим билан олиб бориб беради)

А б у С а и д

(Варақлаб) Янги хаттотимиз кўчирдими? Оти нима эди?

Б а д а х ш ий

Мулла Соҳиб.

А б у С а и д

Ғоят гўзал хат, анга иноят берурмен. Аммо сиз мавлоно, тузимизни оқламадингиз. Сиз бизнинг душманимиз бўлган Бойқаро, Бадахшон бекларига хайрихоҳ бўлдингиз. Навоийнинг хаёлий адолати таъсирига берилдингиз. Ҳатто китобни ҳам Навоий таҳриридин ўтказиб, тарихимизни безътибор қилгансиз. Шу боис сизни саройдин четлатурмиз.

Бадахший

Шоҳим, бу неча йиллик меҳнатимнинг мукофотими?
Илм аҳли, шеър аҳли, ўз халқим билан дўстлашсам
жиноят бўлурму?

Абу Саид

Сизга нисбатан адолатимиз шу — жонингиз омонда.

Бадахший

— Уз элим Бадахшонга кетамен.

Абу Саид

Йўқ. Ҳиротда назоратимизда яшайсиз, кўзингиз очил-
гунча. (Қарсак чалади).

Бадахший

Дарҳақиқат кўр эканмен, олти йил ҳеч нарсани кўр-
май, меҳнат қилибмен. Минг афсус.

Абу Саид

(Бадахший чиқиб, эшик оғаси киради)

Хаттот Соҳибни кўрмоқ истаймиз. (Эшик оғаси чиқа-
ди) Бу ғавголарга балки бош вазир бошдир. Бу бош оғ-
риғидан ҳам воз кечишим керак. (Соҳиб киради)

Соҳиб

Хизматларига тайёрмен, паноҳи олам.

Абу Саид

Китобга гўзал хатингиз била оро берганингиз учун
Сизга юз тилла мукофот, мана олинг. (Бир халта бе-
ради)

Соҳиб

Арзимас меҳнатимни шунча қадрлаганингиз учун минг бор қуллуқ, шоҳим.

Абу Саид

Айтинг, аркони давлатимиз кирсин. (Соҳиб чиқади) Қаҳримдан Хуросон титрайди. Салтанат учун қобилият шунчалик бўлади-да. Энди Бойқарони йўлдан олсам бас. (Шайхулислом, вазир олдин киради, сўнг аркони давлат)

Шайхулислом

Хўш, Шоҳим нима қарорга келдингиз?

Абу Саид

Сургун қиламиз.

Шайхулислом

Уша бир рубойиси учун шарҳат ҳукми—ўлим! Фатво-ни ҳозир ёзиб берамен.

Абу Саид

Унингизни ўчиринг, Шайх! Агар жазо сиз айтганча бўлса, эртага Ҳирот халқи ҳам, Бойқаро ҳам салтанатимизга қарши кўтарилади. Ўйлайсизми бунни?

Вазир

Ўзингиз бошдин саллангизни аранг оласизу яланг бош олишга фатво берасиз. Бош олиш осонми, бош ҳам ҳар хил... Шайхим! (Аркони давлат кириб, энди ўз ўринларига келиб турганда бир бек шошиб киради)

Бек

Шоҳим, Товонбек қочибтур.

Абу Саид

Нима?! Товонбек қочди? Қандай қилиб?

Бек

Икки номаълум бек зиндонбондин олиб, боғланган ҳолда саройдин олиб чиқиб кетибтур.

Абу Саид

(Дарғазаб ўрнидан туриб югуради)

Қани зиндон беги, беклар, амирлар тезроқ из қувинг! Шаҳар йўлларини беркитинг! Уйма-уй, боғма-боғ, кўча-ма-кўча юриб тинтинг, қўлдан чиқарманг, бошингиз билан жавоб берасиз! (Олдин шоҳ, кетидан ҳамма югургилашиб чиқади. Саҳнанинг бир чеккасидан хурсанд Соҳиб кўринади, қўлида бир халтача билан)

Соҳиб

Тавба, Шоҳ тиллони менга берганмиди, ё зиндонбонларгами?... (Кулади)

* * *

III.

(Тун, ҳаммаёқ жимжит. Навоий тор кўчада хаёлчан қадам ташлаб келиб тўхтади. У ғоят қайғули, паришон ҳолда)

Навоий

Самарқанддай улуғ шаҳарга ёлғиз,
Қимсасиз мусофир бўлиб борурмен.
На унда бор бирор мунис ҳамдамим,

Кўнглимни бўшатсамки, айтиб ғамим.
На давлат аҳлидин бор умид пича,
Қи, ишонч мададкор бўлса етгуча.
На у ерда аниқ иш, маош менга,
Десамки фароғат чин йўлдош менга.
На бир уй тайинким, ётар, турардин
Кўнгулгинам тинчиб, бўлсам хотиржам.
Аммо юрагимда биргина таскин:—
Самарқанд жаҳоннинг жило, сайқали.
Темур пойтахти, илм маскани,
Улуғбек осмонни кўзларга яқин
Қилган, ажойибот тўлиқ шаҳардур.
Шубҳасиз энг олий ниятларимга,
Дилда туғён қилган журъатларимга,
Самарқанд бўлади маҳкам пойдевор.
(Бир қора кўриниб яширинади, Навоий безовтала-
ниб орқасига қарайди).

Самандар оға ҳам тезроқ кела қолмади, анча вақт ўтди, ўзим кетаверай, кейин ўзи борар. (Навоий бир икки қадам ташлагач, орқасидан бир киши жадал келиб, уни елкасидан маҳкам ушлаб, ханжарни ҳавога кўтарди. Шу лаҳза Орғунбек тайёр турган еридан чиқиб, абжирлик билан кўтарилган ханжарли қўлни маҳкам ушлаб, зўр билан ханжарни тортиб олади. Навоий Орғунбекни овозидан таниб қолади).

О р ғ у н б е к

Кимнинг қўлида ўлаётганингни аниқ кўриб қўй, имонсиз! (Бостириб кийган папоқ ва кўзигача боғланган чорсини олиб ташлайди)

Қопланмисан, мен бирорта пулга ёлланган алчоқмикни девдим. Яна ханжарингни қонга ботириб, амир бўлмақчимсан, аблаҳ!

Қоплонбек

Қоплонбекман, номинни тоқ айтма, хонлигингни аввал билганимда нима қилишимни ўзим билардим.

Навой

Эй маърифат жаллоди, Мавлоно Рожийнинг қони торткур, сенга мен не қилдим?

Орғунбек

Хўш, мендаю қасдинг бўлиши мумкин, аммо Навоийда нима қасдинг бор, ит?

Қоплонбек

Ўзим биламан...

Орғунбек

Мана, ўзинг билсанг! (Ханжар уради, ўлигини четга чиқариб ташлайди)

Бу малъун севгингизга чанг солмоқчи эди. Хайриятки, суиқасдни мен билиб қолдим. Алишер, энди хавфдин қутулдингиз.

Навой

Гоят миннатдормен, Бек оға!

Орғунбек

Бу борада Абу Саиднинг ҳам нияти бузуқ, биз олдини олиб, Қулмуҳаммаднинг оиласини тишч жойга кўчириб қўйдик, бу ёғидин ҳам хотиржам бўлинг, Алишер!

Навой

Ташаккур.

О р ғ у н б е к

Алишер, Мавлоно Жомий ҳузурида узоқ ўлтириб, қотилни кутдириб қўйдингиз. Мен ҳам бу чоққача ишимни бажариб, ярим уйқуни олган бўлардим.

Н а в о и й

Ортимдан ажал изғиб юрганини пайқамабмен. Шукур, ажал эгасини топди.

О р ғ у н б е к

Мавлоно Жомийга вазиятни айтдингизми, нима дедилар?

Н а в о и й

Ўзлари эшитибдилар. «Самарқанд Сизга қанот бўлади. Хайриятки, Балхга сургун қилмабди, Қоплонбек қўлига тушмайдиган бўлибсиз», деб эдилар. Баттолнинг қўлига тушишимга сал қолди.

О р ғ у н б е к

Пир хўб айтибдилар, «Самарқанд сайқали рўйи заминаст», Алишер. Албатта унда Сиз ғазалга жило, кўнгулга наво топасиз. Бугун саҳарда мен қўшин билан Бадахшон сарҳадига жўнаймен, жангда саломат қолсам дийдор кўришармиз, унгача хайр, Алишер!

Н а в о и й

Илоҳим саломат бўлинг, Сизга оқ йўл бўлсин, бек оға! (Самандар қўлида китоб билан киради).

О р ғ у н б е к

Шу ҳам ҳомийлик бўлдими, Самандар, Алишерни ёлғиз қўйиб, қаерларда юрибсиз?!

Самандар

Ҳа деганда Алишер сўраган китоб топила бермай,
Марварий ҳужрасида кутиб қолдим.

Орғунбек

Бу ердан тез кетинглар, хайр! (Орғунбек чиқади)

Самандар

Нима бўлди, Алишер, рангларингиз қув ўчган?

Навой

Мени оллои таоло бир ўлимдин асради, оға, қани бу
машъум ердин тез кетайлик! (Чиқишади).

* * *

III боб

I.

Адир ёнбағри, сой соҳилида Бойқаро қароргоҳи. Шо-
ҳи чодир, чодир олдида гулдор хонтахта, курсичалар
қўйилган. Хонтахта устида нозу-неъмат, пиширилган
гўшт, май, қадаҳлар. Шаҳзода икки баҳодир билан ўти-
рибди. Чодирнинг орқа икки ёнида иккита найзали пос-
бон.

Бойқаро

(Осмонга қараб)

Қаранг, кўкда бургут ўз боласини,
Пухта ўргатмакда баланд парвозга.
Беозор чангаллаб, уни юксакка
Олиб чиқиб, бирдан ташалади пастга.
Ўрганмаган, ожиз қаноти толиб,

Тобора қуйига кетса, ўша чоғ,
Шўнғиб келиб, кучли панжаларида
Тутиб уни, яна юксалди кўкка.
Яна қуйи ташлар, боз етиб тутар.
Шу алфоз ўргатур бургутча парвоз.
Шу бургут сингари менга Товонбек
Ўргатди мукаммал ҳарбий санъатни.
Биринчи жангга ҳам у олиб кирди,
Хавфда қолсам бургут бўлиб қутқарди.
Уруш қондасин, жанг маҳоратин,
Оз билан кўпга ҳам шикаст бермоқни
Жанггоҳда ёнма-ён юриб ўргатди.
Мардликни мардона туриб ўргатди...
Мана у кўпдандир зиндонда азоб —
Чекса ҳам сақлайди менга садоқат.
Уни қутқаришга мен кўп уриндим,
Аммо ҳаракатим кетди беҳуда.

Борлосбек

Шаҳзодам, қайғирманг, ғамдин не фойда,
Боши омон бўлса, бир кун келади.

Тўқликбек

Товонбек дўстимиз, эмас нотавон,
Пайт топди, қафасни парчалар шердай.

Бойқаро

Саройидаги содиқ кишиларимиз
Қутқармай тинчимас, уни зиндондан.

Хос йигит

(кириб)

Шаҳзодам, ўн отлик йигитлар келди,
Навкар бўлиб сизга қўшилмоқчилар.

Бойқаро

Бошлиғи кирсин. (хос йигит чиқади)
Қаердан келишди, қай шаҳзодага
Бевафолик қилиб қочишди экан?

Борлосбек

Пароканда бўлиб юрганлардандир,
Бунақаси элда ҳали жуда кўп.
(Келганлардан бирини олиб киради)

Келган йигит

Ассалому алайкум!

Бойқаро

Ваалайкум ассалом, биз томон қандай юмуш билан
келдиларинг?

Келган йигит

Бизлар Бадахшонлик бек йигитларимиз,
Мағлублик дардидин юраги қонлар.
Абу Саид Мирзо зафар қозонди,
Бадахшонни қилиб ўз қонига ғарқ.
Хонимиз Лаъл эса, жангда ер қучди,
Беклар боши жаллод зарбидин учди.
Шаҳзода Ибн Лаъл тоғларга қочиб,
Биздек йигитлар-ла жон сақлаб қолди.
Бизларни Сиз томон ўша юборди,
Ҳадемай бу ерга ўзи ҳам келур.

Бойқаро

Эшитдим, Бадахшон Лаълиси яшнаб,
Мирзо кўзларини ўйнатиб қўйди!
Жаҳон бозорида устун бўлай деб,

Бебаҳо конларнинг иштиёқида,
Бадахшон устига зўр қўшин сурди.
Сизга қайғудошмен, ғамли йигитлар!

Келган йигит

Ташаккур, шаҳзода!

Борлосбек

Тоғларда беркинган йигитлар кўптур?

Келган йигит

Жуда кўп, деярлик бутун Бадахшон,
Қасос олмоқ учун оёққа турди.

Бойқаро

Элда «Алқиссасу минал ҳақ» деган
Қалима бор экан, тинчимас жаҳон.
Меҳмон, дам олинглар, узоқ йўл босиб,
Роса чарчагансиз, бу ер хушҳаво.
Тўқликбек, буюринг, меҳмон қилишсин.
(Тўқликбек меҳмонни олиб чиқади)
Роса ўн йил бўлди, тожу тахтни деб
Жон олиб, жон бериб жанг қиладурмен.
Бобом, Амир Темур нафаси ила
Марвда ҳоким бўлдим биринчи марта.
Қиличдай ушладим унинг руҳини,
Кўксимга жойладим ғазаб ўқини!
Жанг билан забт этиб Абувард, Нисо,
Сўнгра Астробод тахтига чиқдим.
Шунда Абу Саид изимга тушди,
Икки бор қувлади Астрободдан.
Сўнгни севинчим ҳам йўқолди тушдай,
Хоразмни олиб, энди ҳукмрон

Бўлганимда, келди Абу Саид боз
Устимга зўр қўшин тортиб, дарғазаб.
Жангда мағлуб бўлиб, ўзимни аранг
Қутқариб қололдим, лашкарим яксон!
Шундан бери сарсон, Дашти қипчоқнинг
Ҳокими мутлақу — қароқчисимен.
Токай кечар умрим бу хил сар-сари,
Борми нажот йўли менга ҳам, раббий!
Биламан, Борлосбек, омад йўқ, омад!

Борлосбек

Раҳматлик бобонгиз буюк Темур ҳам
Сиздай юриб бўлган зўр соҳибқирон.
Ноумид шайтон дер, азиз шаҳзодам.
(Тўқликбек хурсанд киради)

Тўқликбек

Шаҳзодам, Зуннун Хўжа бир сурув қўй бериб юборибдур.

Бойқаро

Хайрият, бизни унутмаганлар ҳам бор экан.

Борлосбек

Ҳали Хуросонда сизга хайрихоҳ боёнлар, амирлар,
беклар кўп. Сал ишингиз юришса ўзини гўштга урган
аридай ёнингизга келишур.

Бойқаро

Иншоолло, айтганингиз келсин! (хос йигит кириб).

Хос йигит

Шаҳзодам, бир мулла келди, Алишер Навоий юборди дейди, кирсинми? (Бойқарода жонланиш)

Бойқаро

Кирсин, кирсин тез, нима хабар келтирди экан?

Борлосбек

Илоҳим, хушхабар бўлсин. (Боғийни олиб кириб, хос йигит чиқади).

Боғий

Ассалому алайкум, шаҳзода!

Бойқаро

(Ўрнидан туриб)

Ваалайкум ассалом! Э, мавлоно Боғий, сиз нима қилиб юрибсиз, гадой топмас бу ерларда, келинг, марҳамат, ўлтиринг. (Ўлтириб фотиҳа қилишади)

Боғий

Омин, шаҳзода нияти мақсудларига етсинлар, олдоҳу акбар!

Бойқаро

Хуш келибсиз!

Боғий

Хушвақт бўлинг, шаҳзодам.

Бойқаро

Мавлоно, Хиротда нима гаплар, қандай ташвиш сизни бу ёқларга йўллади?

Боғий

Абу Саид Мирзо шу кунларда ҳаммага шубҳа билан қарайдиган бўлиб қолди. Сарой аҳлини, Хирот фуқаро-

сини ранжитиб, Мавлоно Навоийни Сиз ва Бадахшонликлар билан алоқада айблаб Самарқандга сургун қилди. Мавлоно Бадахший, Ҳофиз Қулмуҳаммад билан мени саройдин четлатишга ҳукм этди.

Бойқаро

Мирзо ҳаддин ошябди.

Борлосбек

Ҳаддин ошмаса ажал тортмайди, шаҳзода.

Боғий

Бош вазирни эса, Навоийга хайрихоҳ, менинг сиёсатимдин норози деб ишдан олиб, ўрнига нодон девонбегини тайинлади.

Бойқаро

Ҳозир Алишер қаерда, Мавлоно!

Боғий

Тез Ҳиротдин чиқиб кетиш буюрилгани учун Самарқанд йўлига тушди, ҳамма ёронлар кузатиб, бир қишлоққа келганимизда «мен шаҳзодамни кўрмай кетмаймен. Сиз бориб, шаҳзодага айтинг, имкони бўлса келсин, сўнгги бор кўришиб, хайрлашиб қолай» деб мени бу ёққа юбордилар, Сизнинг қароргоҳингизни аранг топдим, шаҳзода!

Бойқаро

Албатта, бориб кўрамен, Мавлоно, агар Сиз мени топмаганингизда дўстимни кўролмай қолиб, кейин балки армон бўлурди. Чеккан азиятларингиз учун ташакур.

Боғий

Мавлоно Навоий учун ҳар қанча азият чексам кам!

Бойқаро

Тўқликбек, беш-ўн отлиқни йўлга ҳозирланг!

Тўқликбек

Хўб, шаҳзодам. (чиқади)

(Орқадан: «Саломат келдингизми сардор, хайрият, хайрият» деган сўзлар эшитилади. Боғий чўчигандек ўрнидан туради, қўйнидан ханжар олиб, енгини ичига яшириб тайёр туради. Бир оздан сўнг мардона қадам билан Товонбек кириб келади, соч, соқоллари ўсган ҳолича).

Бойқаро

Бормисиз, Товонбегим, сардорим! Тангрига минг қатла шукурким, Мирзо панжасидин омон қутулибсиз, азиз устозим!

Борлосбек

Кўзларимга қувонч тўлдирдинг, дўстим. (Товонбек билан қучоқлашиб кўришади. Товонбек Боғийни кўриб ҳайрон, қаҳр билан қарайди унга)

Товонбек

Бу хоин Сизни ҳам пинжингизга келиб кирибди-да, Мирзо! Яхши вақтида етиб келдим, бўлмаса Сизни ҳам бир балога йўлиқтирар эди. Мени ушлатган, зиндонга ташлатган ҳам шу. Навоийни сургун қилдирган ҳам, Қулмуҳаммад, Бадахшийларни саройдин ҳайдатган ҳам шу! Сен жосус, аблаҳни мана шу салланг билан осиб ўлдириш керак.

(Жадал унга яқин бориб, салла пешини тортиб, бўй-

нига айлантириб бўға бошлайди. Боғий Товонбекка ханжар уради, Товонбек жон халфида унинг қўлини қайириб, ханжарини олади-да Боғийга уради, ўзи йиқилади. Қўлидан тушган ханжарни Борлосбек дарҳол олади. Посбон йигитлар келиб, Боғий қўлини орқасига боғлайди).

Бойқаро

Тез табибни чақиринг, устозим, баҳодирим, Сизни нима қилиб қўйди, бу тўнғиз! (Товонбекни суяб, кўксига олади)

Бир жаҳон қувончимни мотамга айлантириб қўйди, иблис! Менинг олдимда бу жиноятга қандай журъат қилдинг, зоти паст, ювиндихўр! Мардуд!

Боғий

Мен учун у ҳам бир, Сиз ҳам бир, бу ишим Сизга хиёнат у кимгадир садоқат, шаҳзода!

Бойқаро

Тилингни тий, иблис! Олиб чиқинг, малъунни бу ердан! Жони омонда сақлансин, ундан кўп сирни билишимиз керак. (Боғийни олиб чиқишади. Табиб кириб Товонбек жароҳатини боғлайди, у ўзига келиб сўзлайди)

Товонбек

Шаҳзода, мendan рози бўлинг, борлос уруғимга доғ туширмай ўляпмен, Сизга қўлимдан келганича хизмат қилдим, тақдирим шундай экан, начора! Шаҳзода, Мирзо саройида Сизга муҳаббати зўр беклар бор. Алар мени зиндондин қутқаришди. Улар яқинда Сиз билан алоқа боғлашади, уларга ишонинг, содиқ кишилар, хусусан Орғунбек, Мулла Соҳиб! Барака топсин, ажойиб йигит!

Алвидо Борлосбек! Тўқликбек, жангдош дўстларим! (Ҳазин қўшиқ айтади).

Дунёга келиб, доғида армон била кетдим,
Умрим бўйи дард чекдим у виждон била кетдим.
Номимни унут айламангиз дўсту ёронлар,
Сизларга ишонч кўргизиб, имон била кетдим.
Ҳақ йўлни тутиб, кимсага мен бермадим озор,
Қаддимни сира букмадим у сўзон била кетдим.
Орзу тилагим кўп эди, ҳеч қайсисига етмай,
Бир дурру жавоҳир тўла уммон била кетдим.
Фарзанду жигарпораларим Сизга ҳавола,
Мен элга қўшолмай, доғу армон била кетдим.

(Товонбекни суяшиб чодирга олиб кириб кетаётганда Навоий, Орғунбек, Бадахший ва Самандарлар киришади, Товонбек билан кўришади).

Навоий

Ассалому алайкум Шаҳзода, бу не ҳол, Товонбек оғамга нима бўлди?

Бойқаро

Келинг дўстим, Алишер, кўргилик бор экан.

Навоий

Ажал чангалидан аранг қутулганингизда, яна қандай дардга гирифтор бўлдингиз, оғажоним!

Товонбек

Азизим, тўғри одамга замонамизнинг мукофоти шу! Менинг жанг-у жадаллардан муродим — Шаҳзодани шоҳ, Сизни вазири аъзам либосида кўриш эди. У менга насиб бўлмади. Аммо иккинги мен орзу қилган даражага албатта, етасизлар. (Беҳолланади, чодирга олиб киришади).

Навой

Шаҳзода, Товонбек оғам қочиб келаётганда Мирзо йигитлари ўқидан жароҳатланибдими?

Бойқаро

Йўқ, ўз кўз олдимда, Боғий ханжари зарбидин йиқилди, доғда қолдим. Боғий бизга қўйилган жосус бўлиб чиқди. Кўнглим зулматга айланиб қолди. Бу ёғи Сизнинг сургунигиз. Минг азобда зиндондан қутқазган Орғунбек олдида ҳам гуноҳкормен.

Бадахший

Боғий!

Орғунбек

Ҳай, аттанг, қандай одам эди-я! Ишқилиб шифо топиб кетсин!

Борлосбек

Орғунбек, минг жангдан омон чиққан, дўстимиз Товонбек келиб-келиб ўзининг ҳаром тукига ҳам арзимайдиган, мумшиқ, қирчанғи қўлидан шикаст еганига ачинамен.

Бадахший

Мен лақиллаб, баттол, гўрингда тўнғиз қўпгурни чумолидай беозор деб юрибмен.

Навой

Мен ноқобил шоирлар орасидан бахил, иғвогар, шуҳратпараст чиқишини билурдим. Аммо бундоқ жосус, қотил чиқишини хаёлимга ҳам келтирмаган эканмен.

Бойқаро

Борлосбек, лаънати́ни бу ёққа олиб ки́ринг. Мур-
тод башарасини кўришиб қўйишсин.

Навоий

У аблаҳни менга кўрсатиб не қилурсиз, Шаҳзодам.
Кўргали кўз ҳам ҳазар қилур.

Бойқаро

Борлосбек, олиб чиқиб, чопти́ринг! (Борлосбек чиқа-
ди, Лаълий киради)

Лаълий

Ассалому алайкум устоз, Сиз билан хайрлашолмай
қолдим деб кўнглим тўла армон эди. Хайрият, оллон
таоло кўришмоқни насиб этди.

Навоий

Таважжуҳлари учун раҳмат, Шаҳзода!

Лаълий

Оёғим ярашмади, Шаҳзода, мусибат устидан чиқдим.
(Борлосбек Боғийни тепа йўлдан олиб чиқади, Боғий
йироқдан Бойқарога)

Боғий

Шаҳзода, ўлдиришга ошиқманг, Сизга муҳим сирлар-
ни айтиб бераман.

Борлосбек

Энди сирларингни мункар-накирга айтасан, бос тез-
роқ, жаллод мунтазир бўлиб қолди. (Боғийни итариб
пастга олиб тушиб кетади)

Бойқаро

Бизнинг ҳозирги саргардон, шамшир ҳаётимизда бундай қабихликларнинг бўлиши табиий шаҳзода. Сизнинг қайғунгиз ҳам ўзингизга етарлик. Ушанда падари бузрукворингиз менинг таклифимга рози бўлганда бундай фожиа бошига келмаган бўлурди.

Лаълий

Бу йўлга кечикиброқ кирдим, падари шаҳсуворимдан айрилдим. Энди мен Сизга қўшилиб падарим, халқим учун Абу Саиддан қасос оламен.

Навой

Балли, шаҳзода! Сиз учун тўғри йўл шу. Ҳақ томонга ўтишнинг кечи йўқ, шаҳзода. Бузрукворингиз янглишган экан, Сиз янглишманг.

Бойқаро

Шаҳзода, сардор Орғунбек ўз кишимиз, билиб қўйинг. Ҳалидан бери унга қовоқ уясиз.

Лаълий

Мен қаёқдан билай, ватанимга босқинчи ҳоким, шоҳнинг ўнг қўл сардори деб юрган эдим.

Бойқаро

Дўстим Алишер, Сизни ўз ёнимда олиб қолай десам, аҳволим ўзингизга маълум, ҳозир мен ватансиз ватанпарвар, тожу тахтсиз шоҳмен. Бугун боғда бўлсам, эртага тоғда.

Навой

Сизни муқаддас Ватан кўтариб турибди, уни севиш, халқини ардоқлаш билан ўзингизга нажот йўлини очур-

сиз. Сиздан Мирзо Улуғбекнинг акс садоси қайтади деган умиддамен.

Б о й қ а р о

Дўстона маслаҳат, яхши тилакларингиздин миннатдормен, Алишер!

Н а в о и й

Мана ҳамма дўстлар билан кўришдим, кўрмаган битта устоз Саид Ҳасан Ардашер қолди, иложсизмен, у йироқда. Энди отахоним олдига борай, алар билан хайрлашиб, йўлга чиқурмен.

Б о й қ а р о

Самандар ҳам Сиз билан бирга кетсин, Сизни жойлаштириб, сўнг бизга қайтур.

С а м а н д а р

Қайтишим қийин марҳаматлик Шаҳзодам. Агар қайтсам Алишер била қайтурмен.

Б о й қ а р о

Ундай бўлса, кўп яхши, Алишерга садоқатингиз учун Сиздан бир шаҳар қарздормен.

С а м а н д а р

Худди кўнглимдагини топиб айтдингиз, биз ҳам ҳокимликка ярашамиз, Шаҳзодам. Биздақалардин ҳокимлар чиққанда, элда омон-омон, яхши замон бўлиб кетарди. (Кулги).

Б о й қ а р о

Йўқнинг кўнгли йўрға тилайди, дегани шу-да. Самандар ҳам анойи эмас.

Навой

Самандар оғам жуда тўғри айтдилар, агар ҳоким бўлса, адолатпеша бўлади.

Бойқаро

Алишер, биласиз, Самарқандда кўп турганмен, анда яқин кишиларимиз ҳам кўп, аларга хабар қилиб, Сизга эътибор бунёд қилурмен, ўзимиз ҳам ҳолингиздан хабардор бўлиб турурмиз.

Навой

Менга Сизнинг саломатлигингиз керак, Шаҳзода ўзингизни эҳтиёт қилинг, саломат дийдор кўришайлик!

Бойқаро

Мана кўчманчиларнинг машҳур сардори Тўқликбек ҳам беш туғли аскар билан менга қўшилди. Йигитларининг деярлик ҳаммаси ўлимдан ҳам қайтмас така туркман.

Орғунбек

Абу Саид Мирзо қўшинидаги кўп беклар Сизга хайрихоҳ, Шаҳзода. Тўқликбек билан кўчманчилар, Ибн Лаъл билан Бадахшон, Борлосбек, Товонбек билан бутун Борлос уруғи Сизнинг фармонингизда.

Бойқаро

Иншоолло, бу қудрат била тез орада салтанат қўлга кирур, тахтга ўлтиришим билан Сизни ёнимга чақириб олурмен, давлатни бирга идора қилурмиз, ижодингизга ҳам шоҳона имкон берурмен, баланд руҳ билан «Хамса» битурсиз ва салтанатимиз шуҳратини жаҳонга таратурсиз.

Навой

Ширин кунларни келтирмоқ иложи,
Башар онги билан фаннинг ривож,
Жаҳон обод, агар виждон тирикдур,
Ўлик виждон жаҳонга кўргиликдур.
Билиб виждон била иш кўрсалар шоҳ,
Бўлур халқи анга жон бирла ҳамроҳ.
Бунингдек шоҳ асрлар кўрмади ҳеч,
Адолат бирла давлат қурмади ҳеч.
Ажаб эрмаски, шаҳзода ниҳоят,
Эли-халқ кўрсалар Сиздан адолат.
Сиза давлат қуши қўнган замондин,
Овоза элга бўлсин ал-омондин.
Қулоғимга бу сўз етгач келурмен,
Умрбод халқ учун хизмат қилурмен.

Бойқаро

Алишер, давлат сиёсатида ишончим — Сиз. Ешликда
Сизга берган сўзим—сўз. Рухингизни туширманг, бардам
бўлиб юринг, эртага кузатиб қўйиш учун биз ҳам йўлга
чиқурмиз.

Навой

Йўқ, Шаҳзодам, овора бўлманг. Менга дабдабанинг
ҳожати йўқ. Самандар оға билан самандар бўлганимиз
яхши. (Орғунбекка қараб). Бек оға, ҳаётимни сақлаб
қолганингиз учун Сиздин умрбод қарздормен, хайр!

Орғунбек

Бу қарзни фақат ижод билан узасиз, Алишер.

Навой

Жоним билан. (Навой, Бадахший, Самандар хайр-
лашиб чиқади).

Б о й қ а р о

Орғунбек, бирор ҳодиса бўлганмиди?

О р ғ у н б е к

Алишерга Қоплонбек суиқасд қилган эди, чуқурга ўзи тушди.

Б о й қ а р о

Хайрият, бир қузғун жаллоддан эл қутулибди.

Б о р л о с б е к

Шаҳзода, Товонбекдин айрилиб қолдик. (Чодирдан чиқиб).

Б о й қ а р о

— Оҳ! Устозим! Бевақт мени ташлаб кетдингиз. Э воҳ энди нима қилдим. (Ҳаммаси чодир томонга ўтишади).

* * *

II.

Ҳирот вилоятининг Самарқанд йўлидаги чекка бир қишлоғи. Қулмуҳаммад қариндошининг ҳовлиси. Бу ерга Гулини ҳарамга олинишидан қочириб келтирилган. Саҳнада кўча ва уйнинг саҳни кўрсатилади. Гули ёлғиз. Муסיқа.

Г у л и

Кетма-кет келган бу ҳижрондин тўлиб, йиғлар кўнгул,
Кўзларимга кенг жаҳон ҳам тор бўлиб, йиғлар
кўнгул.

Ёри жонимга ишончим бўлган гўё бу чархнинг
Шўр ишидин чеҳраи олим сўлиб, йиғлар кўнгул.

Ёшлигим истар ўйин-кулги вале қўймас замон,
Меҳри қаттиқ, муз кўнгиллардин тўниб йиғлар
кўнгул.

Бир хазон япроғи янглиғ чирт узиб ташлаш учун,
Даҳр эли чўзмоқда қўл, ким ўртаниб, йиғлар кўнгул.

(Хосият, қўшиқ охирида ичкаридан чиқиб, Гулига
таскин бермоқчи бўлиб куйлайди).

Хосият

Ўзни тут, беҳуда қилма оҳу афғон, жон қизим,
Этма бу ғамхона кўнглим тийра вайрон, жон қизим.

Ерга бердим неча фарзандимни, қолдим доғида,
Хайрият сен улғайиб уйғонди армон, жон қизим.

Элда авлодим кўпайсин, бу менга ному нишон,
Шод этишгай эслашиб, руҳимни ҳар он, жон қизим.

Эл назар этган киши ҳар ерда эъзозу азиз,
Солма қоҳиш кўнглинга, сабр эт, ғазалхон, жон
қизим.

Гули

Нега мени ойижон, алдадингизлар,
Доғда қолдириб, дилим доғладингизлар.
Алишерим бошига ғам тушган чоғда
Бўлолмадим, ғамгузор, бу менга алам.

Хосият

Нега сени алдаймиз, ўргулай қизим,
Алишер бу ерга келмасдин кетмас.

Гули

Кетиб бўлган Алишер, ахир бу ерга —
Келганимга ҳам ўзи бир ойча бўлди.

Хосият

Жон қизим, буёққа келтириб сени
Бир офат, қайғудин асрадик омон.
Бўлмаса тушардинг шоҳ ҳарамига,
Мен чидай олмасдим дард, аламига,
Сени яширишни ҳам Алишер айтди.

Гули

Кетмаган бўлганда келарди бу чоғ,
Аллақачон кетган, кетган, ойижон.
Овуниш — мағзи йўқ бир писта пўчоқ.

Аммаси

(Қосада овқат олиб чиқиб)

Кетмаган Райҳона, куйинма бунча,
Билиб келур тоғанг, Ҳиротга кетди.
Яхшиси мана бу маставани ич,
Тузук овқат емай ўзингни анча
Дарду қайғуларга олдириб қўйдинг.
(Райҳона, Хосият олдига овқат қўяди)

Хосият

Иссиқ-иссиқ ич қизим, ўйланма ортиқ,
Алишерни бу ердан кузатиб, кейин
Бадахшонга кетамиз, токи Алишер

Самарқанддан саломат қайтгунигача,
Ўз она юртимизда яшаб турамиз.
(Овқат ичишади, Навоий, Самандар кўча дарвозаси
олдида тўхтаб, кўчиб кетаётганларни кўриб)

Навоий

Ассалому алайкум, йўл бўлсин, қаёққа отажон?

Бир кекса

Тоққа кўчиб кетаётибмиз, ўғлим, жарима кўп, бунинг
устига ҳали бу бек, ҳали у бек, ҳали Абу Саид навкар-
лари талайди, зулм тинкамизни қуритди, энди табиат
ҳукмрон жойларда яшамоқчимиз. Ҳа, шундай ўғлим.
Деҳқон ҳоли хароб, оч, яланғоч! (Йўлида давом этади).

Навоий

Афсуски, тўқликни яратувчи халқ
Бошида кўргулик, беҳад кўргулик.
Гар деҳқон тўймаса эл тўярмиди?
Улкада фаровон кун бўлармиди?
Бу хўрлик, кулфатнинг охири борми?
Ё дунё элнинг кўз ёшига зорми?
(Дарвоза зулфини қоқади).

Хосият

Ким у?

Навоий

Бу мен, онажон!

Хосият

Ана қизим, Алишербек келди, кираверинг, ўзимиз
Алишербек. (Гули чехрасида қувонч)

Самандар

Алишер, Сиз кириб туринг, мен мулла Соҳибни ҳу
нарига бориб кутиб турай, тагин ўтиб кетиб қолмасин.
Биз Мавлоно Бадахший билан бирга кирамиз.

Навой

Маъқул. (Навой ичкарига киради, Самандар нарига
боради).

Хосият

Омон чиқдингизми у исканжадин,
Исканжа демайким, қонли панжадин?

Навой

Омонлик ойижон, шукур, қутулдим,
У муртад кўзларнинг иҳотасидин.

Хосият

Мени денг, Райҳона кўп қилди хуноб,
Кўролмай қолдим деб Алишеримни.
Кетмаган десам ҳам кетган деб йиғлар.

Навой

Наҳотки, сен билан кўришмай кетсам,
Кўрмай кетишимга ишондингми, а?

Гули

Сизни мажбур қилса, кетгансиз, дедим,
Бу чоғ Самарқандга етгансиз, — дедим.

Хосият

(Дастурхон, косаларни олиб)
Мен чой дамлаб чиқай!

А м м а с и
(Чиқиб)

Хуш келибсиз Алишер, биз Сизни уйга чақириб, хурсанд қиламиз деб юрувдик, бу кўргулик бизни армонда қолдирадиган бўлди.

Н а в о и й

Раҳмат опа, ҳали бу хонадонга кўп келурмиз.

А м м а с и

Илоҳим, айтганингиз келсин (ичкарига киради).

Н а в о и й

Яна сени ташлаб, ҳижрон, фироққа
Гулим, кетар бўлдим Самарқанд ёққа.
Иложсиз сафардур, бу ғамли сафар,
Одам эртасидин доим беҳабар.
Уйимда йўқ эди бундоқ бўлиши,
Толенинг истеҳзо билан кулиши,
Туғилган элимдин айирди бевақт,
Одам деган шунча бўлурми бебахт.

М у с и қ а

Хуш кузатгил сен мени, ҳаргиз кўзинг намланмасин,
Чехраи олингга гард қўндирма, у замланмасин.

Гар саломат бўлса, қайғурма, мақол: «кетган келур»,
Шод бўл, доим баҳор кўнглинг сира ғамланмасин.

Ким етибдур ҳажр дардин тортмайин ёр васлига,
Узма васлидин кўнгул орзуларинг камланмасин.

Елга бер, дарёга сол қайғу алам, ҳасратниким,
Аста кўнглинг томчилаб, ғарқ этмасин, жамланмасин.

Эгма бош, мағрур бўл ёринг адолат ёридур,
Синмагай, голиб келур бир кун, бошинг хамланмасин.

Г у л и

Зум яна бағрим жароҳатлади,
Кечагина ҳижрон чекилиб, беҳад
Менга қувонч бўлиб келган эдингиз.
Ҳали тўймай туриб дийдорингизга,
Яна фироқ келди, яна айрилиқ...

М у с и қ а

Билмам сени тўйиб бир кўрдимми, кўрмадимми?
Қониб ёнингда суҳбат қурдимми, қурмадимми?
Етдим деганда ҳижрон келиб, нетай унутдим,
Дийдор васли завқин сурдимми, сурмадимми?

Эслаш қийин бирор дам келган кунингда яйраб,
Таъзим билан қошингда турдимми, турмадимми?

Қайдин билай, хушим йўқ ҳижронни ларзасидин,
Кўнгул очиб сенинг-ла юрдимми, юрмадимми?

Билмон, келиб кўнгулни шод айлаган чоғингда
Ҳолинг қилиб такаллум сўрдимми, сўрмадимми?

(Хосият дастурхон, чой олиб чиқади, у билан баро-
бар кўчадан Бадахший, Самандар, Соҳиб киради).

С о ҳ и б

Ассалому алайкум, устоз! Менга бир зарур иш бую-
рилган эди, андин бу ёққа Сиз билан келолмадим, узр!

Н а в о и й

Ваалайкум ассалом, чакки овора бўлибсиз, ўша хайр-
лашганимиз бўлур эди, мулла Соҳиб.

Соҳиб

Сиз учун умрбод овора бўлишга тайёрмен. Устоз, мен биринчи маошим билан Сизни зиёфат қилмоқчи эдим, у насиб бўлмади, мусофирликда Сизга пул керак бўлур. Мана шу биринчи маошу мукофот пулимни оласиз, виждон амри шу бўлди. (Халтачадаги пулни Навойга беради. Навой очиб кўриб)

Навой

(икки тилло олиб)

Мана биз чашнасини олдик, қолгани ўзингизга. (Халтани Соҳибга узатади)

Соҳиб

Йўқ, устоз, ҳаммасини оласиз, бўлмаса хафа бўламен.

Навой

Текинни олишга ўрганиш ёмон, кўз олароқ бўлиб қолади. Бундай киши биров дастрўмол олиш учун кассага қўл солса ҳам бир нима умидвор бўлиб туради. Мен андоқ бўлиб қолишдан қўрқамен.

Соҳиб

Жуда муболаға қилдингиз, мен шогирдлик қарзини адо этурмен. Ҳеч йўғи, бир чангал олинг, хафа қилманг. Кўнглумнинг хурсандлиги шу, устоз.

Навой

Ҳа, майли, сазангиз ўлмасин. (Халтага қўл солиб бир чангал олиб, халтани беради). Ҳимматингиз учун ташақкур, Мулла Соҳиб, мана Самандар оға, буни олиб қўйинг. (Беради) Хизмат ҳақингиз, кўп ўрнида кўрасиз.

С а м а н д а р

Мулла Соҳибни хурсанд қилиб, мени хафа қилмоқчимисиз, Алишер. Менинг хизмат ҳақимни Шаҳзода берган, эҳтиёт қилиб қўйинг, десангиз бошқа гап.

Н а в о и й

Мулла Соҳиб, Ҳиротда не хабарлар бор?

С о ҳ и б

Устоз неча кундирки, Ҳиротда бир хушхабар кезиб юрибди.

Н а в о и й

Хайрият, жафокаш Ҳирот фуқаросининг қулоғига ҳам хушхабар етар кун бор экан. У қандай хушхабар?

С о ҳ и б

Қайси куни Қоплонбекнинг ўлиги қалъанинг иҳота хандагидан топилди. Қотили ким бўлса ҳам халқ ҳукми-ни адо этибдур. Аммо Шоҳ бу воқеадан изтиробга тушди, гумони мингта...

Н а в о и й

Ҳамиша золимнинг ўлими беҳад,
Элга аза эмас, қувонч келтирур.
(Шу қишлоқлик икки-уч киши киради. Бирининг қўлида дўмбираси бор).
Ассалому алайкум!

Ҳ а м м а

Ваалайкум ассалом! Қани буёққа.

Б а х ш и

Ҳалиям келишмабди-ку.

С а м а н д а р

Қим келиши керак эди?

Б о ғ б о н

Қўшнимиз Қаримберди Мавлоно Навойни олиб келиш учун Ҳиротга кетган эди.

Н а в о и й

Биз ҳам кутиб ўлтирибмиз, келишиб қолур, марҳамат, ўлтиринглар.

Б а х ш и

(Ўтиргандан сўнг фотиҳа ўқишиб)

Биз яқин орада Мавлоно Навойни бир кўриб келамиз деб юрүвдик.

Н а в о и й

Нима касб қиласизлар?

Б о ғ б о н

Мен боғбон, бу бахши чўпон, мана бу дўстимиз темирчи. Биз Навоий газалларига мухлисмиз, унинг ҳақида қизиқ ҳангомалар ҳам эшитганмиз. Абу Саид Мирзо Самарқандга сургун қилганини эшитиб кўп хафа бўлдик.

Т е м и р ч и

Оразин ёпқач кўзимдан сочилур ҳар лаҳза ёш,
Ўйлаким пайдо бўлур юлдуз, ниҳон бўлгач қуёш.

Навоийнинг шу байтига Солмандин қолишмайдиган Мавлоно Лутфий «Умрим бўйи ёзган ашъоримни олиштирамен», деб баҳолабдур. Бу чоғда Навоий ўн беш ёшда эканлар.

Б а х ш и

Машҳадда бир байт маъносини айтишда, девони шуҳрат топган шоир Камол Турбатийни мот қилганини айтмайсизми? Ушанда Навоий унинг ўғлига тенг эди.

Б о ғ б о н

Гар ит узумига май бирла берса сув,
Бу тарбият била қила олгайму ани ток.
Қандай яхши айтган.

Т е м и р Ҷ и

Эл айбини айтурға бировким узотур тил,
Ўз айбини фош айлагали тил узотур, бил.
Шундай истеъдодни хўрлаган кўзга албатта чўп тушади. Сизлар қаерликсизлар?

С а м а н д а р

Биз ҳар ерлик, мен Астрободдин, бу оғамиз Бадахшондин, бу йигит Машҳаддин, мана бу йигит эса, (Навоийни кўрсатиб) Ҳиротдин.

Б о ғ б о н

(Навоийга қараб)

Сиз Навоийни кўрганмисиз?

Н а в о и й

Кўрганмен, шеърларини ўқиганмен, анчасини ёд билурмен, мана бири:

Ёр ила бир хилват истарменким, ағёр ўлмағай,
Балки ул хилватнинг атрофида дайёр ўлмағай.

Элдин андоқ яширин истармен ул хилватниким,
Кўнгул андин воқифу жоним хабардор ўлмағай.

Булки, дерлар бордурур девор кейнида қулоқ,
Ул фазо даврида кўз етгунча девор ўлмагай.

Б оғ б о н

Бу биз эшитмаган ғазал экан, янги ёзган бўлса керак. Ҳай-ҳай, жуда гўзал, муболағани ҳам роса топибди.

Н а в о й

Бахши оғамиз ҳам ўз ижоди билан бизни мамнун қилсалар.

Т е м и р ч и

Золимлар ҳақидаги термангни айт.

Б а х ш и

(Дўмбира билан айтади)

Дукур-дукур от келур, ҳар томондан дод келур,
Қишлоққа меҳмон эмас, раҳми йўқ жаллод келур.
Келиб тутди Олимни, турқи қурсин золимни,
Дорга осиб ўлдирди — дўсту қадрдонимни.
Золим эди беш киши, биз эса беш юз киши,
Томошадин ўзгага бўлмади ҳеч ким иши.
«Ур» дегувчи бўлмади, «сур» дегувчи бўлмади,
Золимга қарши «энди юр» дегувчи бўлмади.
Оқ калтагу кўк калтак, бўлиб ҳаммамиз бирдак,
Агарда бош кўтарсак, бўларди элга ўрнак.

Н а в о й

Раҳмат оға, халқимиз орзуси-қўшиқ термаларида доим барҳаёт. Мулла Соҳиб, ҳадеб ёзма шеърларни кўчириб китоб қилмасдин, халқнинг оғзаки эртақ, ўлан, қўшиқ термаларини ҳам йиғиб, китоб қилишга бел боғласангиз улуғ иш қилган бўлардингиз. (Қулмуҳаммад, Қаримбердилар киришади).

Қулмуҳаммад

Ассалому алайкум! Алишер, саломат келиб олдин-гизми?

Боғбони

Мавлоно Навоий ўзлари эканлару бизга ҳазил қилиб-дилар-да, энди кўришиб қўяйлик. (Кўришади).

Навоий

Авф этинглар, менинг ҳақимдаги юрак сўзларингизни эшитмоқчи эдим, холос, мени билиб қолсаларинг бунча гапни айтмас эдиларинг.

Бадахший

Мавлоно Навоий, бу айрилиққа қандай кўнглим бардош бераркин.

Навоий

Мен туфайли отахоним ва Сиз озор топганларингиздин жуда хижолатдамен.

Бадахший

Биз саройдин кетганимизга хурсандмиз, фисқу фасоддин қутулдик, бунга нима етсин, тўғрими, Мавлоно Қулмуҳаммад?

Қулмуҳаммад

Албатта, биз Сизга қайғиряпмиз, мусофирлик ҳаёт — булоқдек қайнаётган ижодингизни сустлаштирурми деб ташвишдамиз, Алишер.

Навоий

Асло, отахон, ҳар қандай ҳолда ҳам ижодимни давом эткизурмен.

Темирчи

Алишер, ғанимингизни айтсангиз, ўз қўлим билан
ясаган Шамширда бошини танасидин жудо қилсам. Ме-
ни нима қилса қилишар, кексайдим, ўлимдан қўрқмай-
мен.

Навойй

Менга муҳаббатингиз учун раҳмат, отахон, менинг
душманларимни ўлдириб тамом қилиб бўлмайди, ўзин-
гиз саломат бўлинг. Азизлар, энди йўлга чиқай, жўнаш
муҳлатидан беш кун ўтиб кетди. Отахон, мана бу мак-
тубни устоз Саид Ҳасан Ардашерга топширасиз, унга
ҳолатимни баён қилдим.

Соҳиб

Устоз, мен Сизга бир совға ҳозирладим.

Навойй

Қани, кўрайлик бўлмасам.

Соҳиб

Мана, девонингиз тайёр. Самарқанддай улуғ даргоҳ-
га лойиқ туҳфа бўлади бу.

Қулмуҳаммад

(кўриб)

Девон муборак, Алишер! (Ҳамма бу сўзни қувонч
билан такрорлайдилар)

Навойй

Қуллуқ. Мулла Соҳиб, асло унутмайдиган иш қил-
дингиз, чунки, биринчи китобини кўрган шоир шодлиги-
дин ортиқроқ шодлик, жаҳонда бўлмас.

Соҳиб

Бу шогирдлик бурчим, шуни адо эдим устоз.
(Уч-тўртта навкар билан бир бек пайдо бўлади)

Бек

Ҳали ҳам йўлга чиққанингиз йўқми? Шоҳ фармони сизга ўйинчоқми. Хом хаёл қилманг, Бойқарога қўшилишга йўл қўймаймиз. Ҳеч йўғи шоҳимиз бирингиздан қутулиб тургани яхши, бўлинг, ўзимиз тегишли ергача элтиб қўямиз.

Навой

(Муסיқа)

Хуш қолинг кўргунча сиз дўсту азиз ёронларим,
Тоғу тош, йўлларда янграб қолғуси гирёнларим.
Халқима қўйган муҳаббат авж олур сургунда ҳам,
Заррача кам бўлмагай кўнглимдаги тугёнларим.
(Ҳаммаси юки тоқ билан чиқишади, Гули ичкаридин чиқиб Навойга яқинлашади).

Аҳли ишқларнинг ишончи, тоғи бардошу сабр,
Сабри қил сен ҳам десанг ҳеч қолмасин армонларим.
Дод, минг дод, бу оғир ҳолимга бепарво фалак,
Интизорликда ўтар бўлди гўзал давронларим.

(Ўйга толади)

Не додим бор, кўнгулдин нари чиқмас,
Вале чиқса, девордин нари чиқмас.
Иложим йўқтур ўзга йиғламоқдин,
Бўлиб пинҳон кўнгулни тифламоқдин.
Бу янглиқ ожиза бир сунбулингни,
Қафас ичра етилган оқ гулингни.
Ўмидим шулки, эслаб ёд этарсен,
Ёзиб хат, ғамли кўнглим шод этарсен.

Навой

Менга ғурбатда ёдинг таскинимдур,
Кўнгулда меҳри ишқинг тошқинимдур.
Сени орзу қилиб унда яшармен,
Ўзинг бирла хаёлан сўзлашармен.
Хайр, Гулим, иккимизга дийдор кўришмоқни насиб
этсин худойим!

Ҳамма

(Хор айтишади)

Хайр энди Самарқандга,
Ой бориб, омон қайтинг,
Келганда Хуросонга
Бир яхши замон, қайтинг.
Қўз йўлга нигорондур,
Гар Сизга нажот етса,
Бир лаҳза кечикмасдин,
Ҳиротга равон қайтинг.
(Хор давомида ҳаммалари Навойни кузатиб чиқи-
шади).

1967—1968 йил. Андижон.



С 35

Саъдулла В.

Хуросон юлдузи. (Драматик поэма).

Т., «Ёш гвардия», 1972.

140 б. расм.

І. Навои Алишер, о нем.

УзІ

7-4-3

-

На узбекском языке

ВОСИТ САГДУЛЛА
ЗВЕЗДА ХОРАСАНА

Издательство „Ёш гвардия“— Ташкент — 1972

Редактор Минҳожиддин Ҳайдаров

Рассом В. Кайдалов

Расмлар редактори К. Назаров

Техн. редактор Л. Шишкина

Корректор М. Мирзаев

Босмахонага берилди 1/VI-71й. Босишга рухсат этилди
10/III-1972 й. Формати 70×108^{1/2}м. Босма листи 4,375
Шартли босма листи 6,12 Нашр листи 4,8 Тиражи 10000

Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети „Ёш гвар-
дия“ нашриёти, Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шарт-
нома № 75—68. Ўзбекистон Компартияси Марказий
Комитети нашриётининг босмахонаси, Тошкент,
„Правда Востока“ кўчаси, 26. Заказ № 904. Баҳоси 39 т.
Қогоз № 2 Р-04184
